

SOCIJALNA ANTROPOLOGIJA KLIŠKOGA KRAJA

Polić, Maša

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:801011>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

SOCIJALNA ANTROPOLOGIJA KLIŠKOGA KRAJA

MAŠA POLIĆ

SPLIT, 2023.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

SOCIJALNA ANTROPOLOGIJA KLIŠKOGA KRAJA

Studentica:
Maša Polić

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2023. godine

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Predaje.....	3
2.1. Mitske predaje.....	3
2.1.1. Vile.....	4
Vile odnijele čovjeka	5
Vrsnica bila s vilama.....	5
Vile spletale konjske grive.....	5
Vilinsko kolo i pjesma	6
Vilinsko sklonište.....	6
2.2. Demonološke predaje.....	6
2.2.1. Vještice	7
Let vještica	7
Prepoznavanje vještica.....	8
2.2.2. Mora.....	8
2.2.3. Irudica	11
2.3. Povijesne predaje	12
2.3.1. Petar Kružić	13
2.3.2. Legenda o postanku Brštanova	14
2.3.3. Andrijica Šimić	14
2.4. Etiološke predaje.....	15
3. Osvrt na crkveno-pučku baštinu	15
3.1. Došašće	16
3.1.1. Sveta Barbara	16
3.1.2. Sveti Nikola – biskup.....	18
3.1.3. Sveta Lucija	19
3.1.4. Badnjak	20
3.2. Božićno vrijeme	23
3.2.1. Sveta tri kralja.....	24
4. Poklade.....	26
5. Korizma.....	27
6. Veliki tjedan.....	29
6.1. Cvjetnica	29
6.2. Vazmeno trodnevlje	30

6.2.1. Veliki četvrtak.....	30
6.2.2. Veliki petak.....	32
6.2.3. Velika subota	32
8. Uskrs	33
9. Tijelovo	34
10. Velika Gospa.....	35
11. Nekadašnji život.....	36
11.1. Pripivavanje	36
11.2. Rad u polju.....	36
11.3. Kraćenje vremena	36
11.4. Odlazak na „silo“	37
11.5. Nekadašnja upoznavanja mladića i djevojke	37
11.6. Ženska narodna nošnja.....	38
11.7. Slavlje	38
12. Zaključak.....	40
Rječnik	42
Popis kazivača.....	45
Literatura.....	47
SAŽETAK	50
SUMMARY	51

1. Uvod

U ovome se radu naglasak stavlja na književno stvaralaštvo koje se prenosi usmenim putem s generacije na generaciju. To obuhvaća različite oblike priče, pjesme, bajke, legende, mitove i druge oblike narodne kulture koje su se prenosile usmenom tradicijom prije nego što su bile zapisane. Važno je napomenuti kako svaka priča ispričana u ovome radu može uključivati manje varijacije ili prilagodbe prema okolnostima, odnosno priče koje neprekidno evoluiraju što je karakteristično za usmenu književnost. Bit će riječi o univerzalnim temama poput hrabrosti, ljubavi, prijateljstva, izdajama, fantastici i sl., no pažnju treba obratiti i na pripovjedače koji su se pokazali kao vješti u memoriranju i interpretiranju sadržaja. Originalno podrijetlo nekih priča neće se saznati ni kroz razgovor sa mještanima zbog anonimnosti autora koji su, kako je rečeno, često nepoznati jer su ta djela i priče nastali prije pismenosti. Svaka zajednica ima svoje kolektivno pamćenje o običajima karakterističnim za to mjesto te zbog toga usmena književnost nikada neće „umrijeti“. Mnogim su nazivima nastojali opravdati sadržaj ove književnosti, poput *anonimna književnost, folklor, tradicionalna ili pučka književnost*, no naziv „usmena“ obuhvaća njezinu raznolikost i daje sustav koji podrazumijeva: lirsku poeziju, epsku poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke (usmenogovorničke) oblike te mikrostrukture (poslovice, zagonetke).¹

Ovaj rad temelji se na usmenoknjiževnom bogatstvu ostvarenom u Brštanovu, mjestu pored Klisa. Iako su zastupljene mnoge predaje u nastanku ovog mjesta, najvjerojatnija je ona o *Čudotvornoj slici Gospe Sinjske* koja je putovala od Rame sve do ovih krajeva. Upravo zbog toga Velika Gospa smatra se zaštitnicom ove župe i slavi se svake godine 15. kolovoza.² Prema Dragiću predaje se klasificiraju na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske, demonske te na pričanja iz života.³ Da je ovo mjesto prepuno ovakvih predaja prikazat će se kroz intervjuiranje mještana. Za početak, u sklopu mitskih predaja, vile su jedno od najzastupljenijih mitskih bića u ovom mjestu, na čemu počiva cjelokupni fantastični aspekt ovog mjesta. Mještani ih opisuju kao prekrasne, mlade djevojke, dugačkih plavih kosa te

¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

² Dragić, Marko. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*. Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str.154.

³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 272.

konjskim kopitima. U radu se mogu pronaći mnoge priče stanovnika ovog mjesta koje svjedoče o dihotomiji osobnosti ovih bića; neki imaju pozitivna iskustva pa ih se deklarira kao „dobre“, dok drugi imaju u potpunosti drugačije viđenje na ova bića. U demonološke predaje uključuju se likovi poput vukodlaka, vještica, mora, irudica i sl. Kako mještani kažu, sva su to bića koje je bilo moguće sresti dok nitko nije imao prijevozna sredstva, već se svugdje išlo pješke. Zanimljivo je primjetiti kako u većini slučajeva svi negativni likovi iz predaja pripadaju ženskom spolu; pa tako vještica nužno mora biti djevojka sa određenim karakteristikama poput grbe na leđima i dugačkog nosa, mora je najčešće ženska osoba koja se metamorfozira u različite životinjske oblike i uznemirava ljude dok snivaju.⁴ Kako u Brštanovu, tako i na drugim mjestima, ljudi su se borili s ovim stvorenjima najčešće obraćajući se raznoraznim svecima i ponavljajući konkretne molitve predodređene za zaštitu od ovakvih bića. Uvid u ovakva iskustva mještana postavlja dvostruki pogled na „vjeru“ kolektiva. Pretpostavimo da je u to vrijeme vjera mještana bila toliko snažna da su vjerovali da ih samo Isus Krist i sveci mogu spasiti od nevolja i ovakvih stvorenja. S druge strane, nameće se misao da vjerovanje u postojanje ovih fantastičnih likova naglašava poganu stranu mještana.

Osim mitoloških i demonoloških predaja, važno je spomenuti i povijesne koje se tiču kliškog kraja. Povijesne predaje igraju važnu ulogu u očuvanju spomena na prošle događaje i njihovu važnost u određenoj sredini, odnosno igraju važnu ulogu u očuvanju kolektivnog pamćenja. Najvažnije koje se vežu uz ovo mjesto su one o *Petru Kružiću*, vođi uskoka, prema kojem je kliški nogometni klub dobio naziv „Uskok“, te ona o *Andrijici Šimiću* koji se smatra začetnikom muškog nogometnog kluba „Hajduk“ koji se i dan danas uvelike slavi i podržava u cijeloj Dalmaciji.⁵ Također, crkvo-pučka baština je ono na čemu su nastali temelji svakog mjesta u Dalmaciji, pa tako i Brštanova. U radu se spominju najvažniji blagdani koji se posebno slave u ovom mjestu. Detaljno su opisani običaji karakteristični za svaki pojedinačno u svrhu uspoređivanja nekadašnjice i sadašnjice. Iako je došlo do vremenskog raskola, i mlađi stanovnici ovog mjesta s radošću se prisjećaju svog djetinjstva i svega lijepog što su im donijeli „posebni“ dani u ovome mjestu. Neki od najvažnijih blagdana o kojima će

⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 437.

⁵ Dragić, Marko, Odža, Ivana. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju*. *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., str. 374.

biti riječi u radu su: *Došašće, sv. Lucija, sv. Barbara, Badnjak, sv. Nikola, Božićno vrijeme, Sveta tri kralja, Korizma, Cvjetnica, Veliki dani, Uskrs te Tijelovo.*

2. Predaje

Predaja (ili usmena predaja) oblik je prenošenja znanja, priča ili tradicija usmenim putem, bez pisanog ili pisanim zapisima. U usmenoj predaji, informacije se prenose s generacije na generaciju putem pričanja priča, pjesama, mitova ili legendi. Istinitost sadržaja u usmenoj predaji može varirati, jer se priče mogu mijenjati ili preoblikovati tijekom vremena.⁶ U kontekstu predaja, važno je spomenuti pojmove „Golem“ i „Vede“. Golem predstavlja količinu usmeno-proznih oblika u svetim knjigama, dok s druge strane, Vede, iako nose temelje usmene predaje, zapravo su pisani tekstovi i potječu iz staroindijskog razdoblja. U Indiji, i danas postoji tradicija koja je povezana s Vedama i koja se temelji na usmenoj predaji. Ovo pleme, poznato kao Vedi, čuva i prenosi znanje i tradicije vezane uz Vede. Oni su čuvari usmenog znanja i igraju važnu ulogu u očuvanju hinduističke tradicije. Nadalje, mnoge predaje spominju se u Bibliji, kao i jedna od najpoznatijih, Judita. Kao dokaz usmene predaje i u drugim vjerama, može se navesti i Talmud koji se temelji na židovskom tumačenju Starog Zavjeta, i Tripitaka za budizam. Zbog manjkavosti Proppove tematske podjele na pet vrsta, Dragić navodi sljedeću klasifikaciju predaja: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske predaje, demonske predaje, pričanja iz života.⁷

2.1. Mitske predaje

Marko Dragić u svojim je istraživanjima i analizama mitskih predaja stavio naglasak na dvije ključne komponente: vile i povijesne ličnosti koje dobivaju nadnaravne osobine i tretiraju se kao mitske figure. Pojava vila u mitskim predajama može imati različite uloge; od zaštitnika i pomagača do iskušenja i ispitivanja likova u priči. Nadalje, u nekim mitovima, povijesne ličnosti, koje su bile važne ili poznate u povijesti, povezuju se s nadnaravnim ili čarobnim moćima. Može se reći da je to proces u kojem se nastoji doći do mitologizacije stvarnih povijesnih događaja u svrhu prepričavanja zanimljive ili poučne priče. Također, može se protumačiti kao pokušaj stvaranja bogatih mitskih predaja ispunjenih vrijednostima,

⁶ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 38.

⁷ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 273.

vjerovanjima, kulturnim nasljeđem određenog naroda ili zajednice. Mitske predaje nerijetko imaju dublje značenje i mogu služiti kao sredstvo prijenosa važnih i moralnih pouka.

2.1.1.Vile

Općenito, vile se opisuju kao prekrasna ženska bića s izuzetnom ljepotom, duge zlatno-žute kose i obično su odjevene u bijele ili plave haljine. Imaju modre oči, a ponekad na glavi nose cvjetni vijenac. Njihov glas opisuje se kao milozvučan, a često se povezuju s prirodom i čarobnim moćima. U mitologiji i bajkama, vile su obično prikazane kao dobre i blage, često pomažući ljudima ili nagrađujući ih za dobra djela. Međutim, u nekim pričama, mogu se okrenuti protiv onih koji ih uvrijede ili prekrše njihove tajne, tj. protiv onih koji otkriju da imaju magareće ili konjsko kopito, ili kozji papak. Važno je napomenuti da opis vile može varirati između različitih kultura i regija. Iako postoji sličnost u osnovnim karakteristikama, pojedinosti o vilama mogu se mijenjati ovisno o specifičnoj mitološkoj tradiciji. U literaturi se navodi kako hrvatska mitologija ima uvid u nekoliko vrsta vila: Oblakinje, Planinkinje, Vodarkinje, Jezerkinje.⁸

Istraživački dio rada započinje s najzanimljivijim i najmističnijim dijelom, pričama o vilama. Ono što je potrebno uzeti u obzir kod ovakvih priča je da naši pretci u to vrijeme nisu imali automobile. Također, autobusi nisu postojali u ovom mjestu udaljenom 30-ak kilometara od Splita, te bi ljudi za sve svoje potrebe, primjerice doktor, trgovine, posjećivanje rodbine i slično, išli pješke do svih mjesta u kojima bi se nalazilo ono što im je potrebno. Svima je poznato da su ljudi sa sela preživljavali na način da su uzgajali razno voće, povrće, žitarice, stoku, govedo te bi isto prodavali u okolnim mjestima. Naravno, kao što je prethodno navedeno, sve se to odvijalo „pješke“. Upravo zbog toga dolazilo je do mnogih susreta sa nadrealnim bićima i ljudi su doživljavali svakakva iskustva za koja tvrde da su istinita i prenose ih s koljena na koljeno sve do danas. Također, upravo suvremeni svijet u kojem su se razvili automobili, linije autobusa koje povezuju svako mjesto sa svakim, prikazuju kao razlog zašto danas nitko ne svjedoči susretima s vilama i ostalim nadrealnim bićima. Slijedi nekoliko detaljnih prikaza susreta s vilama.

⁸ Marko Dragić, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa*. Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 225.

Vile odnijele čovjeka

Te vile, po priči stari ljudi, bile su uklete divojke. Bile su lipe, imale su duge kose plave boje do poda i haljine do poda. Bila je gori život ka u cure, a doli su bile magareće noge. I one su ti dicu nosile. Jednog iz Prugova su odnile. Ja san ga i znala. I vratile ga. Undan su ti ovog Jelinog dida bacile sa Jesenika sa grede doli. I one su ti obnoć, ti zatvori konje, one ti uđu i uzmu konja, trčale na konju i opleti mu grivu, al nebi to niko moga rasplest šta bi one radile. To bi isplele da se mogu držat rukon za grivu dok ga jašu. Niko ne zna kako bi one postale vile. Prvo bi se reklo, kad te zove ko uveče, reci „šta je“, a nemoj „oj“, one te to zovu i odvrate ti „oj ti i bilo“. To znači da ti bilo jadno. Isto tako momci navečer izađi, prošetaj. Jedan momak uvečer iša i jedna mlada divojka sidi u vrtlu. To su one bile, vile, pa se oblačile ko mlade neviste. Vidiš je, zgodna, a ne smiš je ni taknit, ubila bi te. Kasnije je nestalo vila. Kažu da su ih fratri ukleli i da su nestali. Činile su veliku štetu ljudima.⁹

Vrsnica bila s vilama

Sad ću ti najprije reć o ovoj mojoj vrsnici. Bila je u četvrti razred i išla je u školu, skupa smo išle u školu i sve. Jednog dana je nije bilo, nema je pa nema. Tražili je, kud je nestala, bila kod ovaca u Moseću i tražili je nisu je mogli nać. I nakon četiri-pet dana nađu je na jednon ploči, u Moseću, kraj staja. I kad su je našli ona sidi i puna cvića, sva jon kosa od cvića. Pitali je di je bila, ona kaže da je bila s vilama. Nije znala kazat di je bila samo da su je one odnile. Pitali su je šta su jon davale ist, ona nije smila reć, samo je rekla da su jon davale mlika i da su jon rekle da ne kaziva nikome di je bila ni š čime su je ranile. Rekla je da su one imale noge ka od magareta ili konja kopita i žute kose do niže od leđa, da su lipe visoke i vitke. Ona se kasnije školovala i udala al nikad nije kazala istinu jer su jon one zapritile da će jon naudit ako kaže ikome.¹⁰

Vile spletale konjske grive

Mi smo imali konje i jednog našeg mi navečer spratili i ništa sve normalno. Mi ujutro idemo dat ist konjima kad ovaj jedan ima spletenu grivu i niko je nebi moga rasplest. I kako bi vila jašila na tom konju ona bi u pletenici sta bi plela konju

⁹ Kata Šunjić- 18. 02. 1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

¹⁰ Luca Žižić- 12.7.1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

*ostavila praznog prostora da more utrat prste da se more držat za to dok jaše i ona bi opet ujutro vratila konja di je i bija, sveži ga sve isto, samo šta si vidija te pletenice.*¹¹

Vilinsko kolo i pjesma

*Moj otac pokojni je radija u Kaštelin, bija je pekar. Kad bi iša kući nebi bilo ni autobusa nit išta. Iša bi pješke priko Kozjaka, iz Kaštela, ujtila bi ga i noć kad bi iša kući. I doša bi vamo iza Žižića kuća, to se zove Čavka, tu se svašta događalo. I tu kad bi prolazia tute bi sidili čobani i sve. I on tute doša i čuje doli u uvali kraj puta da piva. U dese t- jedanest sati po noći. Pivaju kaže, ori se sve. Pokojni mi ćaća dođe blizu njizi i vidia nji da su se ujtile u kolo i igraju i pivaju i pokojni ćaća se prikrsti i vratia se nazad. Vratia se na drugu stranu ispod grede i otiša ća. A jedanput isto kad je iša u po Kozjaka isto je naiša na nje. Nije in se ni javlja nit su one njemu. Al one su ti većinom di su bunari. I on je oša ća nit su se one njemu obraćale nit on njima.*¹²

Vilinsko sklonište

*Ode di su bunari ima jedna velika ka špilja i tu bi se pazilo blago i ovaj Mate Sikirica je piva pismu „A moj Mile, ljube li se vile, da ne ljube, a kako bi bile“ i ona ti je izašla k njemu i dala mu pljusku. Kad je on to zapiva ona se uvridila i zalipila mu plesku. I nije dostaria umra je. A nad ton špiljon ima jedna breza, a čudno jer u našem selu nikad nigdi nije bilo breze. I tu se ka znalo da je njihovoj sklonište, tute bi one bile. A jednoga iz Niskoga, pokojnog Jakova Baturinu, dozivale ga „Jakove Baturina, Jakove Baturina, dođi k nami, dođi“, stalno ga dozivale, kod god bi on izaša gori u Moseć, on nije smija ić i nije ni živio još malo.*¹³

2.2. Demonološke predaje

Dragić bića i entitete koji se spominju u demonološkim predajama kategorizira na sljedeće primjere:

1. vještice: prikazane kao žene s magičnim sposobnostima i vještinama; povezuju se s čaranjem, bacanjem čini, i komunikacijom s demonskim silama,
2. stuhe: likovi u slovenskoj mitologiji, često povezivani sa zlim duhovima. Smatraju se opasnim i strašnim bićima koje karakterizira zastrašujući izgled,

¹¹ Luca Žižić- 12.7.1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

¹² Isto.

¹³ Isto.

3. irudice: mitska bića jako slična vilama, ali s tamnijim i zlokobnijim karakterom te često donose nevolje,

4. vukodlaci: mitološka bića koja se pojavljuju u mnogim kulturama diljem svijeta. Prema vjerovanjima, vukodlakom se postaje tijekom punog mjeseca,

5. đavao: demon ili zli entitet koji ima ključnu ulogu u mnogim demonološkim pričama. Prikazan je kao personifikacija zla i često ima različite oblike, uključujući oblik crnog ovna ili crnog psa,

6. zloguke ptice: ptice poput gavrana ili kukavice često se pojavljuju u narodnom vjerovanju kao simboli nesreće, smrti ili opasnosti.¹⁴

2.2.1. Vještice

Vještice su bile važan dio europske folklorne tradicije, posebno tijekom srednjeg vijeka i doba vještichjeg lova, kada su se optuživale za prakticiranje crne magije, štovanje đavla i izazivanje bolesti i nesreća u društvu. Važno je naglasiti da je uloga vještice u društvu bila prožeta predrasudama i strahom. Tako se navodi da su vještice stupale u savez sa vragom potpisivanjem krvlju. Kako u literaturi tako i u samom istraživačkom dijelu rada, dalo se zamijetiti da se u ulozi vještice najčešće pronalazila ženska osoba koja bi prodala vlastitu dušu vragu, a on bi joj zauzvrat dao magične moći. Što se tiče fizičkog izgleda, vještice su većinom opisivane kao figure sa grbom na leđima koje jašu na metli, a na licu im je najizraženija karakteristika dugi nos. Konkretna zlodjela koja se vežu uz ove demonološke likove su: ulazak kroz ključanicu, jedenje djece, spolno bludničenje s vragom, izrađivanje ljubavnih napitaka i sl.¹⁵

Let vještica

Moš meni virovat, to je bilo u Antinoj kući, ja ću ti kazat. Izaša je Ivanko bija iz kuće i zva mog pokojnog Antišu. Nu Antiša izadi, izadi. I to sam svojim očima vidila. Izašla i ja za pokojnim Antišom. Ono leti od Juretića kuća prema Šolića kućama. Isto ka glavice vatre, tada nije bilo struje, kašnje je došla. I ono leti, di se spuštalo u Šoliće. Kaže on ono su vištice. Isto tako došla jednu večer Anđa udovica u mene i sidila. Izađe vanka da ide kući i zove mene Kate, Kate brže izadi, kad ono od naše

¹⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 436.

¹⁵ Isto, str. 437.

*čatrnje, isto ko jedan grumen svitla, i leti od naše čatrnje i ode gori. To ti je živa istina. To san vidila. Leti nisko, prizemlji, da je ko bija tamo dodilo bi ga se. To je vištica bila.*¹⁶

*Ovaj pokojni susid, kad je iša iz vojske iz austrijskog rata i iša kući na dopust, to se prije zvalo urlap taj dopust. I iša je iz Splita priko Solina, Klisa, Kočinje brdo, Prugovo i doša je tu do Nine Bašića. Uvatio ga veliko nevrime i zva Matiju šta je živila u toj najbližoj kući da se skloni od nevrimenta i kiše, da ga ne skvasi. I ona mu nije tila otvorit. I on joj opsova jer mu nije tila otvorit i kad je doša u Ošljar, onda je iz te kuće isto ki glavica vatre doletila njemu među noge, a on ima vojničku sablju i sabljon stuka tu glavicu i ta se vatra raspršila, kad ujtru breca, ona umrla, ta Matija, ubija je. Ona je bila vištica.*¹⁷

Prepoznavanje vještica

*Kažu da ih vratar pozna u crkvi, samo vratar neće da kaže. On na misi diže kalež i kroz kalež vidi do jednu u crkvi koja nije s božje strane. Ako kogod vratru stane na habit one bi ga prostrilile. One ti mogu uć kroz ključanicu i kroz iglanu uš. One obnoć taru na koga se namire. Ti spavaš mirno, kad jednon te počne nešto ka gušit, neki teški zrak te pritiska priko prsiju i nemoš se pomaknit, držiš oči otvorene svega si svjestan al se nemoš maknit, ti pokušaješ al nemoš. Onda čekaš tako stojiš dok ne pusti, al to te satare, ko da te tuklo, ti kasnije nemoš ništa sa sobon. Onda kad dođes sebi kažeš „doćeš ti meni po zajam ujtru“ i ona ti dođe po što bilo, bilo. U Gizdavcu ti je bija jedan čovik, to mi je od neviste ćaća, trala ga je, trala. To je bila stara, neudana cura. Kaže on njoj „doćeš mi ujtru po zajam“. Kad oni tek se digli evo nje dolazi, pita konac. A on se skoćia, uzea taklju i zapritija joj da će je ubit ako ga ne ostavi i više ga nikad nije trala. Koja prva ujtru dođe na vrata, ta je.*¹⁸

2.2.2. Mora

Jedno od najzastupljenijih demonoloških bića u Zagori zasigurno je mora. Mora je mitsko biće koje dolazi noću i napada žrtvu dok spava. Opisano je kako mora može poprimiti oblik različitih životinja, a nakon napada ponovno prelazi u svoj oblik.¹⁹ Žrtve se suočavaju s

¹⁶ Kata Šunjić - 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

¹⁷ Dujko Vrvilo - 30.03. 1938., Brštanovo, 2. lipnja 2018.

¹⁸ Kata Šunjić - 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

¹⁹ Dragić, Marko. Tradicijske priče iz Zagore, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 172.

traumom, želučanim tegobama i strahovima. Proces napada odvijao se na sljedeći način; morina duša pretvara se u silu koja nasjeda na žrtvina prsa i guši je. Napad završava u vrijeme kada se oglasi pijetao te se mora tada vraća u životinjski oblik. Žrtve su koristile dvije metode obrane od mora; neki bi je pokušali fizički napasti kako bi je prepoznali ili otjerali, većinom snažniji mladići, dok bi ostali koristili bocu ili kutiju te čekali da se napad završi i zatvorili moru dok je još u obliku životinje unutar boce ili kutije. Nakon toga, izgovorili bi određene riječi kako bi se mora kroz jutro vratila zatražiti nešto od žrtve.²⁰

Sad ću ti pričat o mojon ujni u Dugobabama. Ona ti je bila živa mora. I ona ti je sve redon po Dugobabama trala po noći. Oni su znali da je ona. I oni bi jon rekli i ona da nije ona, uvik se pravdala. Kad više nisu mogli izdržavat jedna cura bila trala je svaku noć i onda ti je ona legla i pokušaje namistit da čuje kad će ova mora uć i kud će uć. Ona je čula, kaže klapni i evo je k meni uz noge i duši, navalila se i guši. I ona ti u sampazici se uspije izvuć i uvati je i kad ko, to ona moja ujna. Uvatile je i ona da nije, da je ona došla vidit nešto da ovo ono, tražit nešto u nje, stala se tu opravdavati. A cura ta zapon na policiju, zapravo na miliciju, tada se to zvalo milicija. I dođe milicija sa crnon maricon i oni da će je gonit na miliciju da prizna. Oni je doveli do auta, ušli u auto, pale auto, al auto neće da upali. Nju izvuku iz auta, auto normalno pali, opet je uvedu, auto neće da upali. I onda tute je bila halabuka al su je pustili. Posli je isto svašta radila, dolazila je i policija i pritili jon i svašta je tu bilo i onda više jedan put je pristalo. Ili je ona pristala bit to šta je bila ili ko to zna. Uglavnom njon ni brat nije bia s Božje strane. Brat kad jon je umra, kašnje dodija nazad kući i sve bi porazbija po kući. Povukodlačia se. Žena mu je bila još živa i ona više nije mogla od stra tute stat pa se vratila kod brata živit i tu je i umrla.²¹

Moj ćaća isto je ima ti problema s morama, al on je uvatija. Bia je u pameti i za njon se skočija i uvatija je pod Jalićevon kućon i ćapia je on da će je zadavit i ona njemu ne ne, nemoj molin te, nemoj kazivat nikome, neću više. I stvarno nije više nikad.²²

Kad je vratar na oltaru i kad on digne Sveti Slavni Sakramenat on vidi svaku koja je vištica i koja je mora u crkvi. Al nesmi ih odat jer bi ga one ubile. One su zlo, one bi po noći došle i ubile ga.²³

²⁰ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 438.

²¹ Luca Žižić - 12.7.1942., Bršanovo, 2.lipnja 2018.

²² Isto.

Ja i Ivka išle smo tražit konje, morale smo vrć šenicu na guvnu. Išle smo al bilo je grubo vrime, oblačno i mi smo došli do logora u Moseću. I onda smo ti naišle na jednu uvalu i ton uvali su konji bili. Konja je bilo al nisu bili naši. Ja sam mislila od jednog konj da je moj konj, a ona je od jednog mislila da je njen. Al bilo je više konja, šest-sedan. I mi smo došli kod njizi i ja kažen je, ovo je moj konj i ona kaže je, ovo je moj konj i mi ušle unutra i kako smo mi ušle unutra, kako mi ušle unutra tako konji za nami. Ja san se prikrstila i ujtile me brze noge i ja san se spasila i izletila kroz buške, al stalno san se krstila i počela molit Boga. Ivka jadna je ostala zadnja, pripala se i ona. Ja joj kažen Ivka prikrsti se i biži. I ona je tako učinila i odnile su nas brze noge. I mi smo se molile Bogu i spasile se, da nismo nas bi ti konji bili ubili. Al to nisu bili konji, to je nešto bilo drugo. Tute ima grobova, tute ima svašta, tu su ubijali partizani, tu ima baš puno grobova, nezna in se broja. Grmi, siva, nevrime se sprema, mi vidile staju i ušle unutra, a čobani su bili Mućevački i tute su oni spraćali blago i ona se naslonila uz plot, na jednu stranu, a ja na drugu stranu. Ona je zaspala, a ja nako od stra, nit mogu spavat nit se smin pomaknit, ja san se isto naslonila vako blizu vrata i jedanput nevrime, krupa, tuče, nevrime teško. I kad je pristala krupa, nevrime odjednom gori po krovu ko da si uzea ploče i tučes pločama po krovu. Ja se od stra raskrivila i probudila nju da bižimo. Otu smo došli na jedno drugo brdo i vidimo konje. E sad jesu li konji naši ili nisu naši mi neznamo. Sad idemo k ovizin al nismo sigurni, jer nema kući pa opet otkuće ić. Kiša je, je mokro je i sve al idemo gori. Sricón Božijon, kad smo došli do ti konja, jesu, naši konji. I tu uzeli konje i š njima kući. Kad mi došli kući kazivamo mi šta nan je bilo. Oni nami kažu, dobro ste prošli. Pokojni svekar mi kaže mi dobro ste vi prošli, tute ima svega i svačega, nisu to bili konji, to su bile duše.²⁴

To je bilo 1958. godine kad san ja bia u vojsci u Ribnici blizu Ljubljane. Vršila se straža kod rijeke Ribnice. To se zvalo Velika gora. I tu je bia vojni magazin, barutni magazin. Tu smo mi vršili stražu, al na jednon stražarskome mistu, odma kraj te rijeke nestajalo je stražara. Ode na stražu i ne vrati se. I tako par stražara i vojnici se čak pobunili, al nisi se ti smija vele bunit u vojsci, bi te ubilo, vojni sud ako te uvati, gotov si. I onda primistili oni tu stražarsku kućicu na drugo misto, malo dalje. I onda svak se tu boja i nečka dolazit i vojni vrh tražia od vojnika da ko bi dobrovoljno tu iša na to stražarsko misto i ako išta otkrije da će dobit nagradu i da će ga riješit vojnoga roka. I

²³ Isto.

²⁴ Luca Žižić - 12. 7. 1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

*javia se jedan šiptar, da će on. Ali da mu dadu municije dosta, koliko god on zatraži. A vojni vrh mu da koliko god mu je tribalo, samo da otkrije šta je to tamo. A on uzeo oružje i municije puste. Skinija je sa sebe šinjel se zva oni ka kaput. I napravi ka lutku vojnika blizu te stražare di je ta kućica bila i okrenia prema rijeci to i odmaka se on 20 metara otalen i napunia automatsku strojnicu. I čeka, kad jedanput veliki šum od rijeke. I on je vidia da se nešto ogromno vuče i on to izrešeta strojnicom i ubia to. Kad je ubia to vidija da se iz te pećine izvlaćia ka aždaja. Ta aždaja je gucala vojnike. I dalo mu pustu nagradu i oslobodilo ga iša kući. I kašnje nije bilo ništa vojnicima kad bi tu stražarili.*²⁵

2.2.3. Irudica

Prema navedenim podacima, irudica se po hrvatskom folkloru percipira kao demonsko biće koje uzrokuje olujno nevrijeme praćeno jakom grmljavinom. Slično drugim mitološkim bićima i demonima u folkloru, irudica se koristi kao simbol i način da se objasne pojave poput olujnog nevremena i strašnih prirodnih događaja za koje ljudi nisu imali znanstveno objašnjenje u prošlosti. Smatra se da je Irudica zapravo Herodijadina kćerka koja je zajedno s majkom Poganicom skrivila smrt Ivana Krstitelja.²⁶ U literaturi se mogu pronaći različite molitve za zaštitu od Irudice i Poganice po različitim mjestima u Hrvatskoj; primjerice u Sinju:

*Biži, biži, Irudice,
majka ti je Poganica!
Sveti Petre i Ilija,
koji grome odgrmiš;
sveta ružo Marijo,
koja Boga rodi,
Ivan ga je krstio!
Krsti, Ivane, i mene,
kano Boga i sebe!*²⁷

na Hvaru i Braču:

Biži, biži, Rudica,

²⁵ Isto.

²⁶ Dragić, Marko. *Irudica u hrvatskome folkloru*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017., str. 136.

²⁷ Isto., str. 149.

*Mater ti je Poganica,
Od Boga prokleta,
Od svetog Ivana sapeta Križ ide po nebu,
Za njim Diva Marija;
Sinka svoga molila:
Učin', sinko, pravo.
Bog je dao svetom Petru ključe,
Da otvori Višnji raj,
A u raju veselo,
A u paklu teselo.
Biži, biži, Rudica.²⁸*

U Podstrani:
*Ide križ po nebu,
za njim Djeva Marija,
svoga sinka molila:
"Ajde, sinko, tamo u raj,
svetom Petru ključe daj,
da izvadi svilen pas,
da ga baci pod oblak:
di 'no bole boluju,
di anđeli igraju!"
Biži Irud i Irudica,
mater ti je poganica,
od Boga prokleta,
svetog Ivana čavlim sapeta,
Bog je proklinje,
sveti Ivan čavlim sapinje.²⁹*

2.3. Povijesne predaje

Povijesne predaje igraju važnu ulogu u očuvanju spomena na prošle događaje i njihovu važnost u određenoj sredini. Često sadrže usmene predaje, mitove, legende, ili priče

²⁸ Isto., str. 137.

²⁹ Isto., str. 142.

koje se prenose generacijama, čuvajući tako ključne događaje iz povijesti i obogaćujući kolektivno pamćenje naroda. Nadalje, smatra se da mogu obuhvaćati različite aspekte prošlosti, uključujući ratove, bitke, osvajanja, vladarske dinastije, važne ličnosti, kulturne i religijske događaje te druge značajne okolnosti koje su oblikovale zajednicu tijekom stoljeća. Ove priče prenose vrijednosti, moralne pouke i identitet, pomažući formiranju nacionalnog i lokalnog ponosa.³⁰

Iako povijesne predaje mogu sadržavati elemente fikcije, ne smatraju se memoratima, odnosno ne zapisuju točne činjenice u kronološkom redosljedju. Umjesto toga, povijesne predaje mogu uključivati reinterpretaciju događaja ili njihovo prožimanje kroz mitologizaciju kako bi se prenijele važne poruke ili vrijednosti.

2.3.1. Petar Kružić

Kada je riječ o povijesnim predajama vezanim za kliški kraj, važno je spomenuti jednu od najpoznatijih, a to je ona o Petru Kružiću, kliškom kapetanu i vođi uskoka. Navodi se nekoliko teorija o njegovom podrijetlu, kao primjerice ona da potječe iz lapačkog mjesta Krug, ona da je bio iz Zvečaja kod Karlovca, te ona o poljičkom podrijetlu Kružića. 1513. postao je jednim od branitelja Klisa, a već 1519. postavljen je za kapetana Klisa od bana Petra Berislavića. Nadalje, 1521. imenovan je senjskim kapetanom, a s Grgurom Orlovčićem podijelio je odgovornost kao sukapetan Klisa, sve do pogibije Grgura na Mohačkom polju 1526. Što se tiče vojnih pothvata Petra Kružića, ističe se pobjeda Turaka kod Senja 1525. gdje je omogućio pomoć i okupiranom Jajcu. U trenucima kada su Turci u potpunosti zauzeli Klis, Petar Kružić vratio se iz Ancone i oslobodio Klis, a u međuvremenu uspio je i osvojiti tursku utvrdu u Solinu. Petar Kružić poginuo je u ulozi velikog povijesnog junaka, 12. ožujka 1537., a ubio ga je Atli-aga.³¹

U čast svome heroju i ostalim uskocima, grad Klis stvorio je muški nogometni klub i nazvao ga „Uskok“ kako bi mlađi naraštaji naučili ponešto o svojim pretcima te imali mogućnost iskazati svoje sportske vještine.

³⁰ Dragić, Marko. *Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar, 2016., str. 52.

³¹ Dragić, Marko, Odža, Ivana. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., str. 376.

2.3.2. Legenda o postanku Brštanova

Mjesto na kojem se temelji cjelokupni istraživački dio ovog rada, Brštanovo, štuje Veliku Gospu, odnosno Gospu Sinjsku kao svoju zaštitnicu te svake godine stanovnici hodočaste u Sinj u spomen svojoj stvarateljici. Prema navedenim informacijama, slika Gospe od Milosti na Šćitu u Rami vjerojatno je stekla ugled čudotvorne slike, jer je preživjela više razaranja crkve i samostana tijekom raznih perioda turske okupacije i nemira. Nakon što su Ramljaci prisiljeni napustiti Šćit 1687. godine, slika Gospe od Milosti je prenesena u Sinj. Tu je Gospina slika postala poznata kao Gospa Sinjska. Godine 1715., Sinj je čudesno obranjen od turske najezde, što se pripisuje milosti Gospine slike. To je dovelo do širenja kulta Gospe Sinjske i njenog štovanja kao zaštitnice i braniteljice. Nakon što su Ramljaci morali napustiti svoja stoljetna ognjišta u Šćitu 1687. godine, krenuli su prema Sinjskoj krajini noseći sa sobom čudotvornu Gospinu sliku. Kako se zima bližila, nisu imali kamo se smjestiti u Sinju, pa su se neki Ramljaci smjestili u Cetinskoj krajini, Muću, Ogorju i Zagori, što uključuje i Brštanovo. S druge strane, druga skupina Ramljaka s Gospinom slikom krenula je prema Mosoru i nastanila se u Dugopolju, a od tu su bježali od Turaka prema Klisu.³²

2.3.3. Andrijica Šimić

Andrijica Šimić, poznat kao hajdučki harambaša, bio je istaknuti protagonist u borbi protiv turskog zuluma i nepravde. Rođen je 22. studenog 1833. u Alagovcu, a zbog turskih nepravdi odlučio se pridružiti hajducima 1859. godine. Tijekom 12 godina hajdučkog života, Andrijica je pokazao plemenitost, pobožnost i hrabrost te se borio za zaštitu siromašnih i žena, pomažući im u teškim vremenima. Nažalost, njegova hajdučka karijera završila je tragično kada ga je izdao čovjek kod kojeg je prenoćio, Ante Garac, koji ga je predao vlastima 14. siječnja 1871. Andrijica Šimić je osuđen na doživotnu robiju, koju je izdržavao u koparskom zatvoru sve do 16. prosinca 1901. godine, kada ga je carska odluka oslobodila. Nakon puštanja iz zatvora, Andrijica Šimić je dočekan s velikim slavljem i ljubavlju naroda u Splitu. Njegovo hajdučko iskustvo i hrabrost u borbi protiv nepravde činili su ga omiljenim među ljudima. Andrijica je bio vješt pripovjedač, pa je rado dijelio svoje priče o hajdučkom životu s drugima. Umro je tri dana nakon svojeg izdajnika, Ante Garca. Njegovo mjesto počinka je groblje u Runovićima. Kletva koju je navodno izrekao na izdajnika, da će mu noge biti iznad glave, ispunila se kada je Andrijica umro. Zanimljivo je spomenuti da je šest

³² Dragić, Marko. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 163.

godina nakon njegove smrti osnovan HNK (Hrvatski nogometni klub) koji je, u čast Andrijice Šimića i njegovih vrlina, dobio nadimak "Hajduk".³³

2.4. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastaju iz ljudske potrebe za objašnjenjem podrijetla i uzroka različitih pojava u prirodi, među ljudima te imena mjesta, lokaliteta, grobova, prezimena i drugih elemenata u kulturi i društvu. Kroz ove predaje, ljudi pokušavaju razumjeti svijet oko sebe, njegovu povijest te vlastito postojanje. Težeći razumijevanju, stvaraju mitove, legende i priče koje odražavaju njihova vjerovanja i vrijednosti.

Etiološke predaje mogu imati različite razine podrijetla, uključujući:

1. Povijesnu razinu: Ove predaje proizlaze iz stvarnih povijesnih događaja, koja se s vremenom mogu pretvoriti u mitove i legende, prenoseći usmenu povijest i važne trenutke prošlosti na buduće generacije.

2. Mitsku razinu: Ovdje su predaje povezane s mitološkim bićima, bogovima i nadnaravnim silama. Ove priče često objašnjavaju nastanak svijeta, prirodnih fenomena ili ljudskih običaja kroz nadnaravne interakcije.

3. Eshatološku razinu: Takve predaje odnose se na eshatologiju, učenje o posljednjim stvarima i sudbini svijeta. Mogu sadržavati predaje o apokalipsi, kraju svijeta ili oživljavanju mrtvih.

4. Demonološku razinu: Ove predaje povezane su s vjerovanjem u demone ili zle sile koje mogu uzrokovati različite pojavne oblike u svijetu, uključujući prirodne katastrofe, bolesti itd.

5. Legendnu razinu: Ove predaje mogu se temeljiti na stvarnim osobama i događajima, ali su vremenom postale obogaćene fantastičnim elementima koji pomažu u objašnjenju određenih fenomena.³⁴

3. Osvrt na crkveno-pučku baštinu

³³ Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 320.

³⁴ Dragić, Marko. *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, Godišnjak Titius : godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 1 No. 1, 2008., str. 183.

3.1. Došašće

Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije, 30. studenoga, prva je nedjelja Došašća, razdoblja koje prethodi Božiću. Došašće je posebno razdoblje u kršćanskoj liturgijskoj godini koje traje četiri tjedna i označava pripremu za Božić, tj. proslavu rođenja Isusa Krista. Sama riječ "Došašće" dolazi od latinske riječi "adventus", što znači "dolazak" ili "prisutnost". To se odnosi na iščekivanje i pripremu za dolazak Isusa Krista - slavljenje njegova prvog dolaska na Božić i iščekivanje njegovog drugog dolaska na koncu vremena.³⁵

Tijekom Došašća, vjernici se potiču na post, molitvu, pobožnost, sudjelovanje na misama i sudjelovanje u posebnim liturgijskim obredima, kao što su zornice. Zornice su rane jutarnje mise ili molitveni susreti koji se održavaju tijekom Došašća, obično u zoru, simbolizirajući iščekivanje svjetla koje predstavlja Isusa Krista kao "Svjetlo svijeta". Također, Došašće služi kao vrijeme sabranosti, introspekcije i obnove vjere prije velikog blagdana Božića.

Crkvena liturgija usmjerena je na mesijanska proročanstva vezana uz Isusa Krista, njegov dolazak i ispunjenje tih proročanstava. U crkvenim čitanjima često se spominju proročanstva Ivana Krstitelja i proročanstva iz Izaije, koja se smatraju proročanstvima koja se odnose na Mesiju. Boje liturgijskog ruha također su simboličke tijekom Došašća. Ljubičasta je česta boja koju svećenici nose tijekom ovog razdoblja jer simbolizira pripremu, ozbiljnost i pokoru. Na treću nedjelju Došašća, koja se naziva i Nedjelja Radosti, svećenici mogu upotrijebiti ružičaste misnice. U zadnjem tjednu Došašća, liturgija se posebno usmjerava na Kristovo rođenje i ulogu Majke Kristove - Djevice Marije. Ovo je vrijeme kada se u crkvama posebno ističu priče o Isusovu rođenju i uloga Djevice Marije u tom događaju.³⁶

3.1.1. Sveta Barbara

Postoji mnogo legendi i tradicija koje okružuju svetu Barbaru, a smatra se zaštitnicom raznih skupina i zanimanja, uključujući rudare, vojnike, inženjere, topničare i druga zanimanja povezana s opasnim ili teškim radom. Također je poznata kao zaštitnica ljudi u

³⁵ Devetak, Vojko. Došašće. Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 15 No. 4, 1975., str. 256.

³⁶ Dragić, Marko. *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 416.

nevolji, naročito od groma, poplava i smrti. Postoje neslaganja oko mjesta njezinog rođenja, pa neki tvrde da je rođena u Nikomediji (današnji Izmir u Turskoj), drugi je povezuju s Heliopolisom u Egiptu, dok treći spominju Nikoziju u Maloj Aziji.³⁷

U širem smislu, u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, božićno vrijeme proteže se od sv. Barbare pa sve do Nove godine. Toga dana običaj je rezati grančice trešnje, višnje, jabuke, lipe ili druge voćke te ih staviti u vazu s vodom kako bi procvjetale na Božić, simbolizirajući novi život. Također, nakon svete Barbare nastupa vrijeme Adventa i vrijeme pripreme za Božić molitvom, postom i raznim duhovnim aktivnostima. Brojne su legende o životu i mučeništvu ove svetice, no smatra se da je bila kći poganina koji ju je htio udati za poganina. Budući da je Barbara bila kršćanka, nije se htjela udati za poganina što je za posljedicu imalo zatvaranje u tamnicu, gdje započinje njeno mučenništvo.³⁸ Navodi se kako je Barbara nakon svoje brutalne smrti “prošetala” u nebo:

*Šetala se Barbara divojka
gore dole po širokom polju,
šetjuć mi je rečku govorila:
»Da bi mi se kralja ne bojati,
bi si dala cirkvu zazidati
cirkva bila b' z dragoga kamena,
turen bil bi iz samoga zlata.
Svaki dan bi k maše došetala,
po talera na oltar metala,
po dva, po tri bogcem razdeljala.«
To začuli slugi i dvorjani,
povedali kralju i kraljici,
vulovili Barbaru divojku,
vergli su je vu tamnu tamnicu.
Nutre budi oko leto dana.
Zminulo je oko leto dana.*

³⁷ Dragić, Helena. *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 239.

³⁸ Dragić, Marko. *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*. Nova prisutnost, vol. XIII (2), 2015a, str. 143.

*Išli gledat Barbare divojke;
nesu našli Barbare divojke,
neg su našli Barbarine kosti,
na kosti je bela golubica,
a nek mi je Barbarne srdašce,
i nek mi je Barbarna dušica,
Barbara se v nebo prošetala.*³⁹

Mnoge su molitve upućivane svetoj Barbari u svrhu zaštite od oluje, gromova i nevremena, pa tako i dan danas u Supetru na Braču moli se:

*Šanta Barbara, šan Šimon,
ne bereme de saton,
de staton de sta šajeta,
šanta Barbara benedeta.*⁴⁰

3.1.2. Sveti Nikola – biskup

Sveti Nikola stekao je reputaciju kao brižni dobrotvor i zaštitnik različitih skupina ljudi. Njegova slava proširila se diljem svijeta, a brojne priče i legende o njegovoj darežljivosti i čudima kruže i dan danas. Kao zaštitnika može ga se svrstati u nekoliko aspekata:

1. Zaštitnik djece: Sveti Nikola je poznat kao veliki zaštitnik djece, a priče o njegovoj darežljivosti prema djeci često se vežu uz blagdan Sv. Nikole. U mnogim kulturama, taj dan postao je vrijeme darivanja djece i izmjenjivanja poklona.

2. Zaštitnik pomoraca: Jedna od najpoznatijih legendi o Svetom Nikoli povezana je s njegovim spašavanjem broda u oluji. Zbog toga je postao zaštitnikom pomoraca, a mnogi mornari mole za njegovu zaštitu prije nego što krenu na more.

3. Zaštitnik neudanih djevojaka: Postoji priča o Svetom Nikoli koji je pomogao trijema djevojaka da se uda i spriječio ih od prostitucije. Ta ga je priča učinila zaštitnikom neudanih djevojaka.

³⁹ Isto., str. 146.

⁴⁰ Isto., str. 149.

4. Zaštitnik siromaha: Sveti Nikola je cijeli svoj život posvetio brizi za siromašne i potrebite, dijeleći svoje bogatstvo s onima koji su bili u nevolji.

5. Zaštitnik različitih zanimanja: Različiti zanati i zanimanja smatraju ga svojim zaštitnikom, uključujući farmaceute, pekare, ribare, svjećare, zidare, trgovce, tkalce, farmaceute i druge.⁴¹

U Brštanovu ovaj je blagdan jedan od najljepše zapamćenih u memoriji svakog stanovnika:

Pa toga se sićan ka najšritnijh momenata u životu. To bi ulipšalo svaku zimu i iščekivanje Božića. Od uzbuđenja nebi mogla zaspat navečer. U školi bi danima unaprid pričali o tome i trudili se bit šta bolji jer je kružila priča da sveti Nikola dariva samo dobru dicu. Svaki profesor bi nas pita kakvi smo bili te godine i šta očekujemo za poklon. Tu večer sva dica iz kuće bi pripremila čarape, al većinom bi to bile neke ukrasne čarape i šta veće po mogućnosti, tako da stane šta više poklona. Nakon toga bi otišli na spavanje i ujutro kad bi se probudili dočekalo bi nas nešto u svakoj čarapi i skoro svake godine sveti Nikola bi zna točno šta je svak od nas najviše priželjkiva. S druge strane, bila je priča kako za ove zločeste nema nikakvih poklona i kako njima Krampus donese šibicu jer nisu ništa zaslužili. Dogodilo se i meni jedne godine da sam dobila samo šibicu, al nama je to tad baš puno značilo, tiralo te da se stvarno zapitaš šta si loše napravila i da to ispraviš i da ti se više ne ponovi situacija da te za svetog Nikolu dočeka šibica dok svi pričaju kako su dobili predobre poklone. Vjerojatno je to danas izgubilo bit jer danas svako dite ima šta god poželi, neovisno o blagdanima. Ne znaju oni danas koja je čar u iščekivanju i maštanju.⁴²

3.1.3. Sveta Lucija

Ime Lucija potječe od latinske riječi "lux", što znači "svjetlo, sjaj, jasnoća". Ovo ime ima bogatu povijest i korijene u različitim kulturama. U rimsko doba, Lucija je bilo uobičajeno ime, a njegovo značenje može se povezati s idejom svjetlosti i sjaja. Također, u daljnjem smislu, riječ "lux" može se povezati s pojmovima poput "oko" i "život", vjerojatno zbog povezanosti svjetla s vidom i životom. Prema predaji, Lucija je živjela u Sirakuzi, na

⁴¹ Dragić, Marko. *Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*. Ethnologica Dalmatica, Split 22, 2015b, str. 8.

⁴² Franka Polić- 09.01.1997., Brštanovo, 13.07.2023.

Siciliji, u 3. stoljeću. Legenda kaže da je posvetila svoj život Bogu i obećala da će ostati djeвица. Kada je njezina majka ozbiljno oboljela, Lucija je pohodila grob svete Agate, druge kršćanske mučenice, i tamo je doživjela viziju u kojoj joj je sveta Agata obećala ozdravljenje majke.⁴³

Blagdan svete Lucije zaista je značajan u cijeloj Europi, uključujući i Hrvatsku. Ovaj blagdan duboko je ukorijenjen u hrvatskoj tradiciji, posebno u Dalmaciji i dijelovima Slavonije. Ona predstavlja početak božićnog ciklusa narodnih običaja i obilježava se 13. prosinca. Tijekom blagdana svete Lucije, različiti običaji se prakticiraju u cijeloj Hrvatskoj. Među njima su sadnja pšenice koja simbolizira plodnost i novi život, gatanja i proricanja koja su povezana s proricanjem sudbine i događaja u budućnosti. Običaj sadnje pšenice povezan je s vjerovanjem da će visina nikle pšenice na Božić predskazivati kakav će biti urod pšenice u nadolazećoj godini. Ako je pšenica bujna i visoka, vjeruje se da će urod biti dobar, a ako je pšenica slaba ili se ne uspije razviti, tada se očekuje lošija ljetina. Ovaj običaj duboko je ukorijenjen u ruralnoj kulturi i povezan je s tradicionalnim poljoprivrednim praksama. To je posebno izraženo u dijelovima Europe koji imaju mediteransku klimu, uključujući potez od Portugala preko Provanse do Sardinije. U Hrvatskoj, ovaj običaj također ima bogatu tradiciju, a može se pronaći i među Gradišćanskim Hrvatima i Hrvatima naseljenim u Mađarskoj.

Sveta Lucija zaštitnica je vida i očiju, te je poznato da se ljudi koji imaju problema s vidom ili očima zavjetuju toj svetici tražeći njezinu zaštitu i pomoć. Također, na blagdan svete Lucije, preporučuje se izbjegavati naprezanje očiju, pa se žene u nekim krajevima suzdržavaju od ručnih radova, tkanja ili šivanja kako bi zaštitile svoje oči i odale počast svetoj Luciji. Primjer običaja iz Dalmacije koji se vezuje za blagdan svete Lucije: djeca stavljaju čarape (bičve) ispod jastuka u očekivanju darova od svete Luce, a najčešći pokloni su „*suhe smokve, bajami, orasi, jabuke i kupovni slatkiši*“.⁴⁴

3.1.4 Badnjak

Badnjak je zaista jedan od najbogatijih i najznačajnijih dana u godini u folkloru mnogih slavenskih naroda, uključujući Hrvate, Srbe i druge. Taj dan se obilježava na više

⁴³ Dragić, Helena. *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.

⁴⁴ Alujević, Maja. *O blagdanu svete Lucije*, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, 2006., str. 111.

načina i može se podijeliti na Badnje jutro i dan te Badnju noć, svaki s obilježjima, običajima i ophodima karakterističnim za tu fazu dana. Badnje jutro i dan uključuju sljedeće karakteristike:

1. Djeca - jutarnji čestitari: Djeca obilaze susjede i rodbinu, noseći badnjake ili božićne grančice i čestitaju Badnjak. Ovi mladi čestitari nazivaju se "kvočkama", "položajima" ili "badnjičarima".

2. Obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo Badnjak: Badnjak predstavlja hrastovo ili hrastovo-drvo koje se unaprijed priprema i donosi u kuću na Badnji dan. Paljenje Badnjaka u kući ima poseban simbolički značaj i označava toplinu obiteljskog doma te blagoslov i zaštitu za kućanstvo.

3. Post i priprava hrane za Božić: Na Badnji dan tradicionalno je vrijeme posta, odnosno uzdržavanja od mesa i mliječnih proizvoda. Dan se posvećuje pripravi hrane za Božić, koja se priprema obilno i svečano.

4. Pravljenje božićne svijeće: U nekim krajevima, poseban običaj je pravljenje božićne svijeće, koja će biti upaljena za vrijeme Badnje večeri i Božića.

5. Gobinjanje (kićenje) zelenilom: Zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama, kititi se domovi, staje, dvorišta, voćnjaci, maslinici, vrtove, pčelinjaci, badnjaci i groblja kako bi se unijela svježina i radost u prostor.

6. Koledanje i veseljanje: Ljudi bi obilazili susjede, rodbinu i prijatelje, pjevali božićne pjesme (kolende) i veselili se zajedno.

7. Blagoslov ovaca: U nekim ruralnim područjima, običaj je blagosloviti ovce na Badnji dan kako bi se zaštitile od bolesti i nesreće.

8. Glorijani: Posebna zbirka božićnih pjesama i korizmenih napjeva koje se izvode tijekom Badnjeg dana i noći.

9. Škropljenje blagoslovljenom vodom: S blagoslovljenom vodom škropi se ukućane, domovi, stoke, dvorišta, voćnjaci, maslinici, vrtove, pčelinjaci, badnjaci kako bi se osigurala zaštita i blagoslov u godini koja dolazi.⁴⁵

Navodi se kako postoje dvije vrste badnjaka:

⁴⁵ Dragić, Marko. *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 400.

1. Lisnati badnjak: Ova vrsta badnjaka sastoji se od lisnatih grana cera ili ljeske koje mogu biti dugačke do dva metra i sadrže što više resa. Ovi badnjaci imaju estetski karakter i stavljeni su iznad vrata, pod strehu ili na krovove kuća. Lisnati badnjaci imaju simboličko značenje povezano s plodnošću, zelenilom i životom.

2. Drveni badnjaci: Druga vrsta badnjaka čine tri komada drveta, od kojih je najduži dužine od jednog do dva metra, a debljine trideset do pedeset centimetara. Ovi badnjaci su ritualno unosili u domove na Badnju večer i palili na ognjištima kako bi se obilježio početak božićnog slavlja. Ova praksa ima duboko korijenje u prijašnjim vremenima i simbolizira toplinu, svjetlo i zajedništvo u hladnim zimskim noćima.⁴⁶

Vatra ima izuzetno važan simbolički značaj u različitim kulturama i religijama, uključujući kršćanstvo. Vatra badnjaka na Badnju večer ima poseban ritualni i simbolički značaj u božićnom običaju; svjetlost, toplinu, žrtvu, vjeru i pobjedu nad tamom.⁴⁷

Kako je Badnjak izgledao u Brštanovu, slikovito je dočarao jedan od najstarijih stanovika ovog mjesta:

*Najstariji iz kuće i njegov nasljednik išli bi i naložili najdeblje i najveće badnjake, a žene bi išle i molile. To se ložilo na Badnju večer, noć prije Božića. Metneš ih da gore, onda ti oni stoje, a drugi badnjaci, mali i tanji, ložili su se za Mali Božić, to ti je tada bila Nova godina. U Gizdavcu se ložila slama, ode badnjaci. A to ti predstavlja svitlo Kristovo, rođenje Isusovo. Kad bi bio božićni ručak, užegla bi se svića, okupili bi se oko stola i molili. Onda bi tek ili. Uveče kad bi išli na ponoćku, svi, iz svi ulica bi pivali božićnu pismu U sve vrijeme godišta.*⁴⁸

Kad bi bila Badnja večer, spremaj se, donesi vriću slame. Najprije badnjake donesi i stavi ih vanka uz vrata, oni nebi prinoćili u kući. Deblji badnjak staviš na desnu stranu, a tanji na livu stranu. I onda pospi slamu po kući i onda vatru naloži i između badnjaka stavi svetu vodu i kadulju i okiti povr komina kaduljon i bršljanon. To je bilo protiv vištica da ne dolaze u tu kuću. I onda kad bi se sidilo, ilo bi se, pilo

⁴⁶ Dragić, Marko. *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 70.

⁴⁷ Dragić, Marko. *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 238.

⁴⁸ Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

*bi se, nebi se mrsilo. Ija bi se bakalar riba, sve isto ki danas i kad dođi ponoć onda se veseli. Onda si moga se i mrsit pa bi ili slanine, divenice, salam i svoje domaće vino pi i tako.*⁴⁹

3.2. Božićno vrijeme

Božićno vrijeme u hrvatskoj tradicijskoj kulturi obuhvaća niz blagdana, uključujući Božić, Sveti Stjepan, Sveti Ivan, Nevina dječica, Silvestrovo, Novu godinu i Sveta tri kralja. Svaki blagdan ima svoje karakteristične običaje i tradiciju. Božić donosi raznolike običaje i simbole koji obogaćuju blagdansko iskustvo:

1. Božićanje ili mirboženje: Nakon polnoćke, čest običaj je da rodbina, susjedi i prijatelji posjećuju jedni druge kako bi se međusobno čestitali Božić i razmijenili dobre želje.

2. Paljenje božićnih svijeća: Tijekom obiteljskog ručka, pale se božićne svijeće koje su postavljene u zdjelu s pšenicom posijanom na blagdan svete Barbare ili svete Lucije. Svijeće simboliziraju svjetlost koju donosi Isus Krist, kao i radost i toplinu Božićnog vremena.

3. Darivanje: Darivanje je stara hrvatska narodna tradicija koja se i danas prakticira. U prošlosti je crvena jabuka bila jedan od najčešćih darova tijekom Božića. Danas se darivaju novcem, odjećom, obućom, ogrjevom, hranom i drugim potrepštinama siromašni, bolesni i nemoćni, kako bi se podijelila radost blagdana s onima kojima je pomoć potrebna. Taj dar se naziva božićnica.

4. Sjećanje na najmilije: Božić je vrijeme kada se ukućani prisjećaju svojih najmilijih koji nisu među njima i odaju im počast.⁵⁰

Božićna svijeća je „redoviti i najčešći znak Božića u svim hrvatskim selima i gradovima“, a o tome svjedoče sljedeći trenuci; paljenje svijeće na Badnjak, kao simbol topline, svjetlosti i dobrodošlice za Isusa Krista koji dolazi u svijet, na Božić kao znak slavlja rođenja Isusa Krista, na Staru Godinu, na Novu Godinu te na Sveta tri kralja.

Nadalje, iako mnogi ukrašavanju zelenilom pridodaju samo estetski značaj, ono je važan običaj tijekom božićnog razdoblja u Hrvatskoj, kao i u mnogim drugim kulturama. Zelenilo se koristi kako bi se naglasila životna snaga i simbolizirala obnova života, osobito

⁴⁹ Dujov Vrvilo - 30.03. 1938., Brštanovo, 2. Lipnja 2018.

⁵⁰ Dragić, Marko. *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*. Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 195.

tijekom neplodnih i hladnih zimskih mjeseci. Ovaj običaj ima duboko simboličko značenje i ima apotropejsku ulogu, što znači da se zelenilom odbijaju zle sile i donosi blagoslov i zaštita.⁵¹

Kao i svugdje u svijetu, u hrvatskoj tradicijskoj kulturi lik Djeda Mraza i Djeda Božićnjaka usko su povezani s Božićnim vremenom. Djed je Božićnjak lik koji je razvijen na temelju mita o Svetom Nikoli, ali je doživio mnoge preobrazbe i prilagodbe tijekom vremena i različitih kultura. U Americi je postao simbol darivanja za Božić, a obično je prikazan kao veseli starić u crvenom odijelu s bijelom kapom i sijedom bradom. Djed Božićnjak putuje na saonicama vučenim sobovima i dijeli poklone djeci diljem svijeta na Badnju noć. Djed je Mraz lik koji je prisutan u ruskoj kulturi i mnogim drugim slavenskim zemljama. On je prikazan kao lik koji ima veze s novogodišnjim slavljinama, a ne nužno s Božićem. Djed Mraz nosi dugu bijelu ili plavu kaput, sijedu bradu i često ima štap. Za razliku od Djeda Božićnjaka, Djed Mraz ne dijeli poklone na Badnju noć, već obično na Novu godinu.⁵² U ovome kraju, likovi Djeda Božićnjaka i Djeda Mraza najčešće su se izjednačavali. Djeci je bilo potpuno svejedno, jedino što su vezivali uz ove likove bilo je darivanje, pisanje pisama i uzbuđenost. Smatralo se da će „Djed Božićnjak“ doći na saonicama tijekom noći dok djeca spavaju i staviti im ispod bora upravo ono što su ga zamolili u svome pismu.

3.2.1. Sveta tri kralja

Priča o pobožnim mudracima ili kraljevima poznatima kao "magi" koji putuju izdaleka kako bi pronašli i darovali novorođenog kralja opisana je u kršćanskim tradicijama i poznata je kao priča o Tri kralja. Prema evanđeoskom izvješću iz Biblije, u Evanđelju po Mateju, spominju se mudraci koji su pratili zvijezdu koja ih je vodila do Isusa Krista, novorođenog kralja. U izvješću se ne navode njihova imena niti broj, već se spominju darovi koje su donijeli: zlato, tamjan i smirnu. Legenda i tradicija dodatno su razvile ove likove i nadodale im imena Gašpar, Melkior i Baltazar te ih predstavile kao tri mudraca ili kralja koji predstavljaju različite dijelove svijeta (Aziju, Europu i Afriku) i različite dobi (mladog, srednjovječnog i starog kralja). Ova priča postala je popularna u kršćanskoj ikonografiji i božićnim proslavama. Putovanje Triju kraljeva i njihovo darivanje novorođenom Isusu simbolizira traženje i prepoznavanje Mesije koji je došao na svijet kako bi donio spasenje i mir. Ovaj događaj slavi se kao blagdan Sveta tri kralja, koji se obilježava 6. siječnja, dvanaest

⁵¹ Vojinović Traživuk, Branka. *Jedan etnološki pogled na Božić*. Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019, str. 8.

⁵² Braica, Silvio. *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica. Split, 2004., str. 10.

dana nakon Božića. Također, cijelo razdoblje između Božića i blagdana Sveta tri kralja naziva se "Vrijeme između godina" ili "Vrijeme Triju kraljeva" i označava završetak božićnog razdoblja.

Uoči ovog blagdana, narodni je običaj blagosloviti vodu pa se takva voda naziva kršćena i sveta voda. Blagoslovljena voda čuva se do sljedećeg Vodokršća te ima nekoliko namjena: škropljenje blagoslovljenom vodom prakticira se u raznim prigodama, posebno tijekom liturgijskih proslava, blagoslova domova, obitelji i stoke, na blagdane i drugim svečanostima. Škropljenje blagoslovljenom vodom ima simboličko značenje u kršćanskoj tradiciji. Voda se koristi kako bi očistila i blagosloвила osobe, stvari i prostorije, odagnala zle sile i donijela blagoslov i zaštitu.⁵³

Također, blagdan Sveta tri kralja poznat je po pjesmama koje pričaju o tri kralja koja su plovila do Isusa u Betlehemu:

*Tri su kralja idrila,
da b' Isusa vidila.
Mnogu goru projdoše
dok u Betlem dojdōše.
Kad u Betlem dojdōše,
to Isusa nađōše
i njemu se klanjaše,
Bogu hvalu davaše
Sveton Divon Marijon.⁵⁴*

Važan običaj vezan uz ovaj blagdan koji se prakticira i dan danas u cijelom kliškom kraju je blagoslov kuća. Nakon blagoslova vode u crkvi, svećenik zajedno s ministrantima ili crkvenim službenicima odlazi obilaziti domove vjernika kako bi blagoslovio njihove kuće. Tijekom ovog obreda, na vrhu unutarnje strane ulaznih vrata, obično se stavlja oznaka koja označava blagoslov, kao što su početna slova imena mudraca (G + M + B) i broj nove godine. U novije vrijeme, umjesto pisanja kredom, svećenici koriste naljepnice s likovima Sveta tri kralja i natpisom G + M + B kako bi označili blagoslovljene kuće. Ovo olakšava proces blagoslovljanja i donosi i estetski dojam na vrata domova. Blagoslovljanje kuća na blagdan

⁵³ Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 98.

⁵⁴ Isto., str. 102.

Sveta tri kralja ima duhovnu i simboličku važnost, jer označava blagoslov i zaštitu za dom i obitelj u nadolazećoj godini.⁵⁵

4. Poklade

Pokladno razdoblje vrijeme je veselja, maskiranja i zabave koje prethodi korizmi. Velike poklade obuhvaćaju nedjelju, ponedjeljak i utorak prije Čiste srijede, koja predstavlja početak korizme. Tijekom Velikih poklada tradicija je maskirati se i oblačiti u različite kostime. Na taj način ljudi mogu izraziti svoju kreativnost kroz različite likove i kostime, a samim time i zabaviti se. Također, u mnogim mjestima organiziraju se karnevali i povorke koji uključuju plesove, glazbu, igre i druge zabavne aktivnosti. Važna je simbolika ovog razdoblja u tome što predstavlja posljednju priliku za veselje i opuštanje prije korizme. Svako mjesto u Zagori ima svoje običaje koje vezuju za ovo razdoblje, no može se reći kako je svima zajedničko obilje pjesama, plesova i ceremonija koje se prenose s generacije na generaciju.

Maskiranje i maškare glavna su obilježja ovog razdoblja. Česti su bili obrati identiteta, gdje muškarci mogu nositi žensku odjeću, a žene mušku, ili se oblačiti u neobične i fantastične kostime. To simbolizira prelazak u drugi svijet i zabavu koja se odvija izvan svakodnevnosti. Maškare u selima najčešće su se zvale *mačkare* i za njih je karakteristično putovanje od vrata do vrata uz poneku pjesmu i izvođenje predstava. Tražili su darove od susjeda, a to bi većinom bila jaja, suho meso i druge namirnice. Dobiveni darovi dijelili bi se međusobno, a tako i radost i blagostanje koje donosi ovo razdoblje.⁵⁶

Lozica također govori o karnevalu kao o razdoblju ispunjenom igrom, plesom, radošću, gozbama, seksualnom pobunom, zavičajnošću, ali naglašava dva tipa karnevala. Prvi, koji naziva „*gradski*“ gdje naglašava „*kritičke elemente u tekstu osude*“ te pojedinačne maskirane likove, te drugi koji je prepun tradicionalnih likova koji se kreću u kolektivu. Ovaj drugi, karakterističniji je za manja mjesta i sela, gdje kolektiv maskiran najčešće u stočarske likove pješači već poznatom rutom uz galamu i ples. Lozić ove dvije komponente karnevala dijeli na *kritičku i obrednu*.⁵⁷

⁵⁵ Mara Polić - 11. 03. 1963., Brštanovo, 15. 07. 2023.

⁵⁶ Dragić, Marko. *Velike poklade u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 158.

⁵⁷ Ivan Lozica, *Folklorno kazalište*. SHK., str. 225.

U Brštanovu se u prošlosti velika pažnja predavala razdoblju poklada. Kada uzmemo u obzir Lozićevu podjelu karnevala na dva tipa, u Brštanovu se provodio drugi tip karnevala, o čemu pripovijedaju i stanovnici:

Sićan se tog vremena ka najzabavnijeg, ali i najstrašnjeg. Išli smo mi ka dica u mačkare, ali su išli i stariji. Mi cure bi se većinom maskirale il u vještice, ili u princeze. Momci bi bili neki ninje, vojnici il tako nešto. Uglavnom, skupilo bi se nas desetak koji smo se družili tada i nosili bi košaru i išli od kuće do kuće po cilome selu. Pokucali bi na vrata i zaderali se „Mačkare“ i ljudi bi nam većinom pohvalili maske i dali 10, 20 ili 50 kn, neki bi nam dali jabuke il tako neko voće, neko bi nam ubacija slatkiša, rijetko ko nas je potira s vrata. Mi bi nakon došli doma i podilili pošteno sta smo zaradili i većinom bi otišli u dućan i potrošili na slatkiše. A sad onaj strašni dio, odrasli. Odrasli su išli većinom u jednoj ogromnoj skupini, ko nekoj povorci i samo ispuštali čudne zvukove, čuli bi da dolaze iz drugog zaseoka koliko su glasni bili. Skoro su svi isto bili obučeni, većinom je to bilo krzno od ovce i rogovi od zaklanih ovaca il koza, izgledali su ko zvižeri neke i nosili bi sa sobom zvona od ovaca il krava tako da ih se čuje kad dolaze. Često bi se udružilo Prugovo, Gizdovac i Brštanovo skupa i svi zajedno bi obilazili nekoliko sela. Najbolje se sićan kako smo mi dica i pasi bili u teškoj panici kad bi ih čuli i vidili, molili bi babu da nas sakrije u sobu dok ne prođu. Danas toga više uopće nema, apsolutno niko se ne maskira više, ni mladi ni stari. Ne znam jel Muć održaje tu tradiciju još, znam da su oni bili jaki u tome i da su baš držali do toga.⁵⁸

5. Korizma

Korizma je razdoblje u kršćanskoj liturgijskoj godini koje traje 40 dana i priprema vjernike za proslavu Uskrsa, najvažnijeg kršćanskog blagdana koji obilježava Isusovo uskrsnuće. Tijekom korizme, kršćani intenzivnije razmišljaju o obraćenju, pokori i duhovnom rastu. Započinje Čistom srijedom i traje 40 dana (ne računajući nedjelje), što simbolizira Isusov 40-dnevni boravak u pustinji gdje je bio iskušavan od Sotone. Također, kršćani se potiču na činjenje djela milosrđa, kako prema Bogu, tako i prema bližnjima. To može uključivati pomagiranje siromašnima, usamljenima, bolesnima i potrebitima. Kršćani se u

⁵⁸ Franka Polić, 09.01.1997., Brštanovo, 13.07.2023.

korizmi tradicionalno odriču nečega što im je posebno drago, poput hrane ili nekih navika, kako bi ojačali duhovni život i usmjerili svoj fokus prema Bogu. Mnogi kršćani redovito mole i sudjeluju u pobožnostima, poput molitve Križnog puta, koja prikazuje Isusovu muku i križni put prema Kalvariji. Kulminira Velikim tjednom, tjednom prije Uskrsa, koji se sjeća posljednjih trenutaka Isusova života, njegove muke, smrti na križu i uskrsnuća. Na samom kraju, kršćani posebnu pažnju posvećuju sakramentu pomirenja ili ispovijedi, kroz koji se obraćaju Bogu i traže oprost za svoje grijehе.⁵⁹

Navodi se kako u ovo vrijeme nije bilo dopušteno slaviti, niti pjevali ikakve pjesme te se čak smatralo besramnim previše se smijati. Jedino se pjevao *Gosipin plač*:

*„I neviste i divojke
Plaćne pisme sad pivajte!
Svi ostali pravovirni
Poslušajte srcem smirnim
Marijinu gorku tužbu
Ter plaćite s njom u družbu!
Sve stvorenje sad joj družu
Tresući se s njom u tuzi!“*⁶⁰

Od molitvi, najčešća je bila *Deset Božjih zapovidi*:

Prva Božja zapovid: sam Bog, raj nebeski.

Druga Božja zapovid: dvi daske moćne i sam Bog, raj nebeski.

Treća Božja zapovid: Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne i sam Bog, raj nebeski.

Četvrta Božja zapovid: četvero anđela i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.

Peta Božja zapovid: pet rana Isusovi, i četvero anđela, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj

⁵⁹ Jurilj, Zorica. *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018., str. 6.

⁶⁰ Isto., str. 7.

nebeski.

Šesta Božja zapovid: šest kaleža Isusovi, i pet rana Isusovi, i četvero anđela, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.

Sedma Božja zapovid: sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela Isusovi, i Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.

Osma Božja zapovid: osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela Isusovi, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.

Deveta Božja zapovid: devet kora anđeoski, osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža Isusovi, pet rana Isusovi, četvero anđela, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.

Deseta Božja zapovid: deset Božji zapovidi, devet kora anđeoski, osam blaženi, sedam radosti, šest kaleža, pet rana Isusovi, četvero anđela, Presveto Trojstvo, i dvi daske moćne, i sam Bog, raj nebeski.⁶¹

6. Veliki tjedan

6.1. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje uvod je u Veliki Tjedan te obilježava Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem. Cvjetnica dobiva ime po prizoru iz Evanđelja, gdje je opisano kako je Isus, jahajući na magarcu, ulazio u Jeruzalem, a mnoštvo ljudi ga je pozdravljalo i pozivalo ga s palmovim grančicama u rukama. Prema Evanđeljima, mnoštvo je klicalo: "*Hosana Sinu Davidovu! Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje! Hosana na visini!*".

⁶¹ Isto.

Na Cvjetnicu se prakticira umivanje izvorskom vodom koja je blagoslovljena i u koju su dan ranije stavljeni cvjetovi proljetnog cvijeća, poput ljubičica, jagorčevine i drugog cvijeća. Ovaj običaj ima simboličko značenje i povezan je s blagoslovom i čišćenjem tijela i duše uoči početka Velikog tjedna i proslave Uskrsa. Dragić navodi kako je običaj u Trbounju kod Drniša Kajin s vodom držati vani kako bi privukao dobre vile i pomoć ukućanima. To je vjerovanje koje je duboko ukorijenjeno u lokalnoj tradiciji i može biti povezano s vjerovanjima u duhove i nadnaravna bića koja štite dom i donose sreću. Također, vjerovalo se da onaj tko se prvi umije u toj vodi smatra najljepšim te godine.⁶²

U mnogim kršćanskim zajednicama, pa i u Brštanovu, Cvjetnica se obilježava blagoslovom grančica masline, koje vjernici nose u crkvu kako bi ih svećenik blagoslovio. U krajevima gdje nema maslina, koriste se druge vrste zelenila poput jele, tisovine, šimšira ili lovora. Blagoslovljene grančice masline ili drugog zelenila imaju posebno značenje u tradicionalnoj kulturi. Pridaje im se zaštitna moć, te se vjeruje da čuvaju kuću i ukućane od zla i donose blagoslov. Također, stavljanje blagoslovljenog zelenila u staje može biti povezano s vjerovanjima o zaštiti stoke od bolesti i demonskih sila.

6.2. Vazmeno trodnevlje

6.2.1. Veliki četvrtak

Veliki četvrtak kršćanski je blagdan koji se slavi uoči Uskrsa. Ovaj dan pada četiri dana prije Uskrsa i obilježava posljednju večeru Isusa Krista s njegovim apostolima prije nego što je bio izdan i razapet. Glavni događaj koji se obilježava na Veliki četvrtak je Isusova večera s apostolima, poznata i kao Posljednja večera. Prema kršćanskoj tradiciji, tijekom ove večere, Isus je blagoslovio kruh i vino, koji su simbolično postali njegovo tijelo i krv. Ovo je bio temelj za obred euharistije ili Svete pričesti u kršćanskoj vjeri. Na Veliki četvrtak, mnoge kršćanske crkve održavaju posebne obrede i služe posebnu misu. U nekim tradicijama, svećenik pere noge vjernicima kako bi simbolički prikazao Isusov čin poniznosti i služenja. Osim toga, Veliki četvrtak također označava početak Trodnevnice, koja uključuje Veliki petak (Isusova muka i smrt) te Vazmeno bdjenje i Uskrs. Ova trodnevna razdoblja predstavljaju vrhunac kršćanske liturgijske godine.

⁶² Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 157.

Navodi se kako se Veliki četvrtak još naziva i Zeljavi četvrtak jer je Gospa pripremila zelje i čekala ga s večerom, no on se nije pojavio jer su ga uhvatile *džudije*. Također, bila je zabranjena ikakva vrsta fizičkog rada, isključivo se moglo pomagati siromašnima koji nisu imali uvjete u to vrijeme. Molile su se različite molitve, a jedna od karakterističnijih za ovaj blagdan u ovim dijelovima Hrvatske i u Bosni i Hercegovini je:⁶³

Oj dušice grišna,

Budi uvik kripna.

Kad poješ put putovati

I vik vikovati

Uskim putim

Tisnim klancim

Susrist će te

Du' nečisti, du' nemili;

Pitat će te

Du' nečisti, du' nemili:

„Il' si moja ili Božija?“

„Nisam tvoja, već Božija;

Ja sam rekla

Na blag danak,

Na Veliki četvrtak,

Sto križića,

Sto Jezusa,

Sto Amena.

Sto se puta prikrstila,

Evo i sad ću:

U ime Oca

I Sina

I Duha Svetoga

⁶³ Dragić, Marko. *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 83.

*Amen.*⁶⁴

6.2.2. Veliki petak

Veliki petak kršćanski je blagdan koji se obilježava dan nakon Velikog četvrtka, a to je petak prije Uskrsa. To je dan koji obilježava Isusovu muku, smrt na križu i ukop, prema kršćanskom vjerovanju. Prema Novom zavjetu, na Veliki petak je Isus bio osuđen na smrt križanja od strane rimskog Poncija Pilata, a ova tragedija se smatra središnjim događajem kršćanstva jer se vjeruje da je Isusova žrtva na križu donijela otkupljenje za grijeh svijeta. Tijekom križanja, prema Bibliji, Isus je izrekao nekoliko rečenica, uključujući poznatu: "Oče, oprosti im jer ne znaju što čine." (Luka 23,34)

Kršćanski obredi na Veliki petak često uključuju liturgijske službe, molitve, razmišljanja o Isusovoj mucu i smrti, križne puteve (procesije koje slijede Isusov put prema križanju), te sudjelovanje u pobožnosti i pokorničkim činima. Veliki petak je dan posta i nemrs, što znači da vjernici prakticiraju odricanje od mesa i obilne hrane kako bi se sjetili Isusovih žrtava i duhovno pripremili za Uskrsnu nedjelju, kada slavišće Isusova uskrsnuća započinje. Ovo je jedan od najvažnijih blagdana u kršćanskoj vjeri, jer predstavlja temeljnu vjeru u Isusovo žrtvovanje i njegovo uskrsnuće, što je vrhunac i svrha kršćanske povijesti.⁶⁵

6.2.3. Velika subota

Velika subota je kršćanski blagdan koji se obilježava dan prije Uskrsa. To je dan između Velikog petka, kada se obilježava Isusova muka i smrt na križu, i Uskrsa, kada se slavi njegovo uskrsnuće. Velika subota je također poznata kao Stilla subota, Bijela subota ili Velika tišina. Ovaj dan ima posebno značenje u kršćanskoj vjeri, jer predstavlja vrijeme tijekom kojeg se vjernici prisjećaju da je Isus bio pokopan u grob nakon smrti na križu. Prema biblijskoj predaji, Isusovo tijelo položeno je u grob koji je bio isklesan u stijeni, a grob je zatvoren velikim kamenom.

⁶⁴ Dragić, Marko. *Duša tilu besidila (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*. Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1997, str. 34.

⁶⁵ Dragić, Marko. *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 86.

Veliku subotu karakterizira tišina, kontemplacija i molitva. Kršćani razmišljaju o Isusovoj žrtvi za spasenje ljudi te o njegovom prelasku iz smrti u život kroz uskrsnuće. Ovo je vrijeme duhovne pripreve iščekivanja Uskrsa, najvećeg kršćanskog blagdana koji slavi pobjedu života nad smrću. Obredi na Veliku subotu mogu uključivati posebne službe i liturgije u crkvama. Osim toga, u nekim kršćanskim tradicijama, vjernici sudjeluju u uskrsnom bdjenju tijekom noći između Velike subote i Uskrsa.⁶⁶

Naziv *Bijela* potekao je od navike da se na taj dan treba temeljito očistiti, oprati i umivati. Također, vrlo važno je spomenuti simboliku vatre na ovaj dan. Pred crkvom bi se zapalila vatra te bi ju svećenik blagoslivljao. Nadalje, blagoslov hrane odvijao subotom navečer, na misi. Stanovnici ovog mjesta i dan danas nose hranu poput jaja, sirnice, mesa i sl., na blagoslov te imaju običaj na uskrsno jutro blagovati prvo blagoslovljenu hranu, a potom nastavljaju s ostatkom gozbe.

8. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan koji slavi Isusovo uskrsnuće od mrtvih. To je središnji događaj kršćanske vjere i predstavlja temeljnu istinu koja razlikuje kršćanstvo od drugih religija. Uskrs se slavi kao pobjeda života nad smrću i donosi radost, nade i obećanje vječnog života vjernicima. Prema kršćanskom vjerovanju, Isus Krist, Sin Božji, koji je bio raspet na križu na Veliki petak, uskrsnuo je treći dan nakon svoje smrti. Uskrsnuće se dogodilo ujutro na prazan grob, što je potvrdilo da je Isus Krist zaista Sin Božji i obećanje spasenja za sve koji vjeruju u njega. Obilježavanje Uskrsa razlikuje se između različitih kršćanskih denominacija i tradicija, ali postoje neki zajednički elementi. Tijekom ovog blagdana, kršćani sudjeluju u posebnim liturgijskim službama i misama u crkvama diljem svijeta. Pjevaju se posebne uskrsne pjesme, a propovijedi se usredotočuju na temu uskrsnuća i nade u vječni život.

Obitelji i prijatelji često se okupljaju na Uskrs kako bi zajedno proslavili blagdan. Jaja su simbol novog života, a često se ukrašavaju i razmjenjuju među vjernicima. Mnoge kulture također imaju tradiciju bojenja i darivanja uskrsnih jaja. Uskrsna jagnjetina i uskrsna košarica s raznim simboličkim jelima također su dijelovi običaja vezanih uz ovaj blagdan. Važno je napomenuti da datum Uskrsa varira svake godine, a određuje se prema lunarnom kalendaru.

⁶⁶ Isto., str. 96.

Uskrs pada uvijek na prvu nedjelju nakon prvnog punog mjeseca nakon proljetnog ekvinocija.⁶⁷

*Nama bi reka vratar kad su veliki dani (Veliki četvrtak, Veliki petak i Uskrs) da ne obišamo robu na sušilu vanka oko kuća, pogotovo ne bilu robu, jer Isus je visia na Križu i to se nije smilo. Na Veliki petak se pivala Muka Isusova. Dolazila su u našu crkvu tri sela, mi iz Brštanova, Nisko i Dugobabe, donosili bi svoje križeve iz svoji crkava i to se tako kružilo kroza selo ka križni put i piva se Muka Isusova i Plač Blažene Djevice Marije. Nije se smilo ništa drugo pivat, nit se palila kakva muzika, postilo se. Nije se smilo ni radit oko zemlje.*⁶⁸

9. Tijelovo

Tijelovo, poznato i kao Svetkovina Presvetog Tijela i Krvi Kristove, je važan katolički blagdan koji slavi prisutnost stvarnog tijela i krvi Isusa Krista u euharistijskom kruhu i vinu. To je blagdan koji se slavi u četvrtak, deveti dan nakon blagdana Duhova, odnosno na osminu svetkovine Duhova. Na Tijelovo katolici izražavaju svoju vjeru u doktrinu euharistije, prema kojoj kruh i vino tijekom misnog slavlja postaju tijelo i krv Isusa Krista. Vjernici izlažu posvećene hostije u posebnom svečanom procesijskom slavlju, često hodajući s njima ulicama uz molitve i pjesme kako bi svjedočili o svojoj vjeri u stvarno prisustvo Isusa u Euharistiji. Tijelovo je vrlo važan blagdan u katoličkoj tradiciji, a u mnogim zemljama obilježava se svečano s procesijama, cvijećem, ukrašenim oltarima i okićenim ulicama. Dragić navodi molitve koje su se najčešće molile na Tijelovo tijekom povijesti diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine:⁶⁹

*Dan Večere Gospodinje
slavan danas jur počinje
Kada Crkva svin nje sini
uspomenu toga čini.*

⁶⁷ Čapo-Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997., str. 220.

⁶⁸ Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

⁶⁹ Dragić, Marko. *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019., str. 60.

Potom cijela crkva zajedničkim glasom odgovara na strofu:

Zdrav', Isuse Gospodine

u kome su sve istine!

Zdravo Tilo, slavno, sveto

koje za nas bi propeto.⁷⁰

10. Velika Gospa

Iako se i dan danas održala tradicija slavljenja zaštitnice župe, Velike Gospe, mnogo toga se promijenilo otada. Danas samo količina ljudi na misi podsjeća da je poseban dan za našu župu, dok su prije okupljanja iz nekoliko sela, pjesma koja se orila kilometrima i kolo u kojem su se mnoge ljubavi rodile, na pravi način pokazivale zašto je taj blagdan toliko važan za ovo selo. Sada ćemo doznati kako je to zapravo izgledalo u očima pripovjedača:

Velika Gospa poseban je dan za naše misto. Naše misto postoji samo zbog Nje, Ona je naša zaštitnica. Danima smo se pripremali za taj dan. Ovako ti je to bilo; momci su se oblačili u odijela, a nekoliko cura bi se obuklo u narodnu nošnju i one bi bile izabrane za nositi kip Velike Gospe. I mlado i staro bi se posebno potrudilo i sredilo za taj dan. Crkva je bila puna, od onih koji su tek proodali do onih koji nisu više mogli ni stati na nogama. Prije početka same mise, cure obučene u narodnu nošnju iznile bi kip Velike Gospe iz crkve, a momci i svećenik bi išli za njima, a mi svi drugi nakon njih i kružili bi oko crkve i molili se svi skupa i pivali pisme karakteristične za taj dan kao npr. „Zdravo Djevo, kraljice Hrvata ...“. Cilo selo se orilo od pisme, moglo bi se reći da je to bio najsrtniji dan u godini za sve nas. Oko crkve je bilo postavljeno puno štandova sa igračkama i nakitom i svime. Sva dica bi nakon mise pohrlila vidjeti šta ima. Kad je moja mater bila starija oni su imali svoju vrstu slavlja po zaseocima i sila i derneke i tako se upoznavale s momcima i zaljubljuvale, to je kasnije ispalo iz tradicije. Mi smo kasnije imali isto derneke, samo malo drugačije. Mi bi navečer imali ribarsku večer, bila bi muzika uživo, jelo, piće i ples i nakon toga svak svojoj kući. Sada ni toga više nema. Ja mislin da je samo Sinj

⁷⁰ Isto., str. 73.

*osta dosljedan u slavljenju Velike Gospe i da se samo tamo svake godine zasigurno održi fešta.*⁷¹

11. Nekadašnji život

11.1. Pripivavanje

Muški su pivali svoje, a ženske svoje, pa bi se pripivali. Muški su naprimjer pivali: „Vidi moje kako mi se vije, nigdi take u kolu je nije“ .. Ženske bi pivale „ Oja, noja dođi lole moja“, onda bi muški odvratio „ Oja, noja čekaj mala moja“ . Ženske: „ Moj dragane, budalo nejaka, ja bi za te, al mi neda majka“ . Ili npr.: „ Dođi moja silena baraba, u nedilju da te vidi baba“, „Dođi lole, ja sam mala tvoja, ti si šala i zabava moja“, „Curice, materina mala, ja tvoj lola, a ti nisi znala“, „Savila se grana jorgovana, povr moga sela Brštanova“, „Brštanovo, dika iza gore, ispod tebe divulja i more.“⁷²

11.2. Rad u polju

Žela bi se šenica u polju na srp. Skupilo bi ih se po deset, petnaest ženskih i to bi se želo po cili dan. A nebi in ima šta donit za pojist, već manistre i kumpira, nije bilo mesa. To bi se želo do uveče i onda uveče ide svak svojoj kući. Al to bi pomaga svak svakome. Kosilo bi se i tako. Ženske šta su žele zvale su se žetalice. Pivale bi i žele u isto vrime. Kaže: „Ženjen žito, požela visoko, na lolu mi poletilo oko“. One bi se umorile al nema ić kući dok nije sve gotovo. Onda bi rekli između sebe „ Duga dana u zla gospodara“ . Gazda ti nebi da da se ispružiš, uvik bi vika „Glavu doli, glavu doli k zemlji“. Mi bi gori u Gizdavcu po petnest dana svako jutro prije svanuća išli pa ženji po cili dan. Žene bi uprtile snope žita na leđa i donile na guvno. Na sredini guvna je bila stožina i oko njega bi se naslagalo žito. Zavezali bi dva konj za tu stožinu. Konji bi se vrtili u krug i tako bi vrli žito. Žito bi se odvojilo od sijena. Žito bi se mlilo i od njega bi se radija krv.⁷³

11.3. Kraćenje vremena

U polju se kopalo, želo, pivalo bi se kad bi se snopi nosili, kad bi se vrlo isto tako. Cure se sastani nosi snope, ženji, pivaj, veseli se. To je bilo divota čut dok se radilo u

⁷¹ Mara Polić- 11.03.1963., Brštanovo, 15.07.2023.

⁷² Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

⁷³ Isto.

polju. Jedna žena je pivala „moj lančiću lipo mi se sjaješ, jedna majko za koga me daješ“, a njoj njen taj šta je triba ženit „pivaj Cvijo, kako ti je lakše, zato Boško pitaćete kašnje“ i tako je i bilo, živili par godina i rastali se.⁷⁴

Igrale su se i igre neke. Pašarela naprimjer - smotaj šudarić i nakvasi ga i spleti ga isto ko pletenicu i na špag i onda zamotaj oko prsta špag i onda pogadaš u koga je turica. Ako pogodiš onda ti nema batina. Ako ne pogodiš pružiš ruku oni te opali svon snagon po dlanu. A kad bi se igralo onda bi se tukla i patka. Svežeš konap i sidiš na konapu i na dva štapa i onda sa štašton tučeš tu patku koliko puta udreš doli toliko si pataka ubija. Neko ti drmne tamo konap, a ti na glavu padneš. Onda gubiš kad padneš. A ježa kad igraš svežu ti ruke i štap skupa ispod kolina i onda igraš ježa tako skupljen i ko će koga nogen povalit.⁷⁵

Žeja se i kukuruz. Ujtru rano se digni da se ne ruši trska. Do svanuća poženji i onda u vriće i goni na konjin kući. I onda uveče lepušaj, momci, cure, pivaj.⁷⁶

11.4. Odlazak na „silo“

Momak reče curi doću ti na silo, unda ona omete kuću. Ne kaže materi i ćaći ništa da će jon doć. I onda bi oni došli uveče, to je bila pivanja prije rata, onda oni idu po silu, sridon i suboton. Undan oni dođu na vrata, kucaju, pitaju jel slobodno. Ako bi reka gazda, nježin ćaća, da je slobodno oni bi ušli, ako kaže da nije, oni idu ća. Onda bi oni sidili, ona bi ložila vatru, smijali bi se, nije mogla cura s momkon čudo razgovarat. Nebi ih ništa počastili, dali bi in samo vode iz bukare. Kaže: „Slatka li je iz bukare voda, šta mi mala materina doda“.⁷⁷

11.5. Nekadašnja upoznavanja mladića i djevojke

Ja i Antiša smo se upoznali, bili smo dica. Kad smo bili mali, on je možda ima petnest godina, ja dvanest imala. Ja san tri godine od njega mlađa. U Gizdavcu je to sve bilo, to mi je rodno misto. Bile smo nas četri drugarice. On dolazia sa svojim drugarima. Ja š njin igrala, one s tin njegovin. I tako druge godine opet o svetom Juri, a treće godine isto tako. Ko je mislija da ću se ja udat za nj ili išta. Mi smo se skupa smijali i rugali. I došla san ti o Velikoj Gospi ode u Brštanovo i tada smo se

⁷⁴ Luca Žižić- 12.7.1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

⁷⁵ Dujjo Vrvilo - 30.03. 1938., Brštanovo, 2. lipnja 2018.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Luca Žižić- 12.7.1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

bolje upoznali i eto ti. Neke bi cure umakle, nebi joj ni ćaća ni mater znali da se udaje, ona bi od ovaca ošla š njim kriomice naveče, drugarice je prikrivaj i udaj se tako. Meni je sestra Cvita udala se tako da nije niko zna.⁷⁸

Ja i dida smo se upoznali u školi. Ja sam bila mala curica, biće sam išla peti razred, a on je već bija završija četiri razreda. On je bia 4 godine stariji. Al on kad je iša u školu, išlo se samo četiri godine, a kad san ja išla u školu išlo se šest godina. Ja san ti iglen plela bičve i nosin torbicu priko ramena i ja san išla u školu i nosila u rukama snopić ruža, a on i drugar mu išli u Maleše tudan di je meni škola. I on se zaletia, zatrča i odnia mi iz ruku te ruže, a ja kažen da mi je to za u školu za učiteljicu. Mislin znala sam ja njega i otprije vako iz viđenja. I kako mi je odnia ruže, da će mi odnit i igle iz ruku, a ja igle istrгла i nisam mu dala i to je tako ostalo. I onda kasnije on ti je dolazia na silo kod nas u Žižiće, često, skoro svaku večer, iako se na silo dolazilo samo sridon i suboton, on svaku večer dolazia. Doša bi pivajuć kroz selo. A mojon materi nije bilo drago jer je on ima čudo braće i sestara, a pokojni mi ćaća on bi vika na mater da zašto se miša u to, da se ne upliće. I tako je bilo malo pomalo, on otiša u vojsku, ja ga čekala i kad se vratia oženili se i evo u braku smo punih pedeset i osan godina.⁷⁹

11.6. Ženska narodna nošnja

Oblačile su brnjice, košuljak, traveršu, šudar. Bez šudara ne smiš. Bičve na nogama obavezno i to bi suknene bile, do kolima, bilo lito, bila zima. Žene bi plesale, skakale, to bi se prašina dizala za njima ki za konjima. Kad san vidila kako jedna ova iz Gizdavca igrala i one sve iz Gizdavca kad bi igrale ki da voli kopaju nogama, pa ona prašina se diži. One su mislile šta žešće praše da je to bolje jer su računale da se za dobrin konjon prašina diže.⁸⁰

11.7. Slavlje

Nit se klalo janje, nit se klalo ništa, nego one slanine, šta bi se prasad zaklala o Božiću. Metni toga i pršuta i manistre i kumpira. Nije se prije imalo, nisu mogli klat janjce i tako to ka sta se danas radi za svaku priliku. Cure bi se spremale za dernek. Cura što jon kupi ćaća i mater to bi obukla i doli kod crkve dođi momci i igranj š

⁷⁸ Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

⁷⁹ Luca Žižić- 12.7.1942., Brštanovo, 2.lipnja 2018.

⁸⁰ Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

*njima. I tu su se upoznavali, to se zvalo dernek. I onda bi išli na silo u cura uveče. Vidili bi se još kod ovaca, ona pazi ovce on dođi k njon i sidi. Kad bi doša na silo momak, isto cura nebi š njim mogla govorit, nije to ka sada, kad bi ko vidija nebi smili pričat. Na derneku bi se pivalo po seljački, nije se baš plesalo nego ono ujti za ruku jedno drugoga i igraj. Cure bi izašle iz crkve i stale ispod duba u redu, a momci bi odali. Nunda on dođi curi i zovi je da igra šnjim. Ako nebi š njin igrala on bi joj da trisku. Ako nebi tila š njini uč u kolo, a s drugim bi tila, on bi je trisnija. Ako nisi š njin ošla ne smiš ni s kin drugin. A Bože moj, ružni muški bilo, a moraš uč. Eto ti kako je bilo, moraš uč, a nevoliš ga vidit na oči. Ako bi ti se kogod svidia pa uđeš u kolo š njin, uzea bi ti napit se i tako.*⁸¹

⁸¹ Kata Šunjić- 18.02.1932., Brštanovo, 01.06. 2018.

12. Zaključak

U ovom istraživačkom radu ukazuje se na raznolikost i bogatstvo ruralne i folklorne tradicije mjesta u okolici Klisa, Brštanova. Temelji ovog rada izgrađeni su na istraživačkom dijelu gdje su intervjuirani pojedini mještani Brštanova te na temelju njihovih riječi transkribiranih u radu, zabilježena je cjelokupna kulturna baština, običaji i zanimljivosti ovog mjesta. Mjesto sa otprilike 250 stanovika nekada je cvjetalo gozbama, slavljima, sijelima, upozavanjima te „poigravanjem“ sa fantastičnim. Budući da starije stanovništvo izumire, nažalost, s njima odumire i kulturna baština i običaji vezani za podrijetlo svakog pojedinog čovjeka. Očigledno, došlo je do urbanizacije, a samim time „urbaniziran“ je i jezik kojim su mještani pričali. To se ogleda u situacijama kada su intervjuirani stariji mještani i izrazima kojima se oni koriste, dok s druge strane mlađe intervjuirana populacija sve više priča „gradskim“ idiomom.

Iako su mnogi običaji izgubljeni, sjećanja na njih, te uvjerenje u istinost svake pojedine predaje zauvijek će živjeti u ovim mještanima. Bila to stvarnost ili fantastika, svakako, zanimljivo je čuti različite priče o vilama karakterističnog izgleda, vješticama zlokobih namjera i sličnih bića koji se provlače duboko kroz povijest, a pojavljuju se u životima naših baka, djedova, susjeda i ostalih. Upravo zbog ovakvih istraživanja i usmenoknjiževnih zapisa, kolektivna svijest o mitološkim bićima i običajima ovih mjesta nikada neće biti izbrisana.

Iako se kroz cijeli rad mogu nametati sumnje u priče i iskustva mještana, snaga njihove vjere definitivno je neminovna. Općenito, kada se spomene riječ *vjera* mnogi pomišljaju na crkveno-pučke navike, no riječ je o kolektivnom uvjerenju u *dobro* za što je najzaslužnije neraskidivo zajedništvo puka te razmišljanje na istoj odgojnoj razini. Naravno, crkveno-pučka baština odigrala je svoju ulogu u stvaranju identiteta ovog mjesta, što se u radu prikazuje kroz priče mještana o običajima karakterističnim za svaki blagdan. Opisani su blagdani za koje mještani smatraju da su najviše obilježili njihove živote poput *Velike Gospe* koja se smatra zaštitnicom ovog mjesta; dvostruki pogled na *svetog Nikolu* i *svetu Lucu* i *druge svece*, gdje se dalo vidjeti kako odrasli i djeca često imaju „naivnu“ sliku o pojedinim svecima i ne razumiju dublje značenje, već samo štuju običaj „darivanja“ na te dane. Važno je osvijestiti narod o književnopovijesnom aspektu tj. o mučeništvu svetaca i njihovim teškim životima te shvatiti zašto se pojedini običaj veže za konkretnog sveca.

Činjenica je da se mlađi kolektiv udaljava od vlastitih korijena. S druge strane, neizbježno je primijetiti sreću mještana dok prepričavaju svoja iskustva, ne znajući da se ta iskustva možda mogu kategorizirati u usmenoj književnosti, primjerice u mitske, povijesne predaje i dr. Razlika „nekad-sad“ najbolje se iskazala u načinu na koji se iskorištavalo slobodno vrijeme, načinu na koji su se mladići upoznavali sa djevojkama te zanimanjima kojima su se ljudi bavili. Na samome kraju, može se reći kako je ljudski napredak i težnja ka novome i modernom u ovome mjestu prevagnula, no stup svakog napretka mora imati temelje izgrađene na običajima, odgoju naših predaka, poštivanju i njegovanju vlastitog podrijetla i identiteta.

Rječnik

B

Biži- bježi

Bela- bijela

C

Crikva- crkva

Č

Čatrnja- bunar

Čudo – puno

D

Dostariti- ostariti

Dodit se- dotaknuti

Dernek- slavlje uz ples i pjevanje

Dub- drvo hrasta

Drugarice, drugari- prijateljice, prijatelji

I

Ist- jest

Idemo- idemo

Iglen- s iglama

Idrila- jedrila

J

Jon- joj

K

Kud- gdje

Kaštelin- Kaštelima

Kašnje- kasnije

Kogod- netko

Kano- kao

Kripna- nahranjena, ispunjena

M

Mojon- mojoj

Mrsiti- prekršiti post

N

Nu- pogledaj, vidi

Nesu- nisu

NJ

Njizi- njih

Njjjovo- njihovo

O

Obnoć- tijekom noći

Otalen- od tu

P

Prasad- svinje

Pripivavat se- „natjecanje“ u pjevanju, pjesmom se odgovara na pjesmu

Povr- povrh

Projdoše- proći

R

Ranit- hraniti

Rečku- rečenica

S

Silo- sijelo, druženja prijateljska uz pjesmu

Sićan- sjećati se

Š

Šudar- marama koju su žene nosile oko glave

Šetjuć- šetajućí

Šanta- sveta

T

Tute- tu

Turen- vrata

Ter-i

U

Undan- onda

Ujtíla- uhvatíla

Ujtíle me brze noge- pobjegle smo

Uprtit- položít nekakav teret na leđa

V

Vako- ovako

Vele- puno

Vratar- fratar

Vulovíli- uhvatíli

Vu- u

v- u

Z

Zapon- tad

Ž

Žívoť ka u cure- tíjelo djevojké

Popis kazivača

Duju Vrvilo rođen je 30. ožujka 1938. u Brštanovu. Završio je šest razreda osnovne škole. Danas svakako neizvedivo, u to vrijeme s tom razinom edukacije uspio je podignuti šesteročlanu obitelj, a posebno se isticao svojom sposobnošću samoukog građevinara. Kako dom svojoj obitelji, tako je izgradio i svijetlu budućnost svim članovima svoje obitelji, osvrćući se na prošlost i teške životne uvjete uvijek s osmijehom na licu. Zbog svoje marljivosti, rada u polju i na terenu te školujući se za vojnika, doživio je mnoga iskustva koja su mnogima danas u potpunosti strani svijet, dok u folklornoj zajednici Zagore zauzimaju važno mjesto.

Franka Polić rođena je 09. siječnja 1997. u Brštanovu. Završila je osam godina osnovne škole u Brštanovu. Srednjoškolsko obrazovanje pohađala je u Splitu u Turističko-gostiteljskoj školi te nastavila sa visokim obrazovanjem na Filozofskom fakultetu u Splitu. Odgajajući se s pričama o „vilama i vješticama“, uvelike je pridonijela u razgraničavanju stvarnog i fantastičnog u ovom kraju i osvježila usmenu književnost ovog mjesta sa malo modernijim pogledom na predaje.

Kata Šunjić rođena je 18. veljače 1932. u Gizdavcu, a udala se u Brštanovo za svog životnog suputnika Antišu, čije je upoznavanje opisano u radu. Nažalost, preminula je 17. kolovoza 2022. u devedesetoj godini života. Njezine godine donijele su joj mnoštvo poznanstava i iskustava koji su obogatili ovaj rad i zauvijek ostavili trag u kulturnoj baštini kliškog kraja. Do samog kraja, ostala je vjerna svome mjestu, običajima, tradiciji i bila posvećena majka i baka koja je bila neiscrpan izvor životnih vrijednosti.

Luca Žižić rođena je 12. srpnja 1942. u Brštanovu, gdje je i pronašla ljubav te se udala za Duju Vrvila. Također, završila je šest razreda osnovne škole, a cijeli svoj život posvetila se radu u polju, ulozi domaćice i majci četvero djece. Mnoge priče i mudrosti koje je sakupljala tijekom života sežu u davnu prošlost od anonimnih autora ovih usmenih predaja. Pripovijeda kako joj je najdraži dio starosti sjediti u vlastitom dvoru i prisjećati se svih uspona i padova koje su joj ovi krajevi donijeli u odrastanju.

Mara Polić rođenja je 11. ožujka 1963. u Brštanovu, gdje se udala i nastavila živjeti. Ima završeno osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Tvrdi kako su joj u sjećanju zauvijek ostali običaji vezani za crkveno-pučku baštinu ovog mjesta i pamti to kao najljepši period svoga života. Kao i većina mještana, izjašnjava se kao „veliki“ vjernik od svojih

početaka do danas i primjećuje koliko su običaji izumrli i baština osiromašila. Najveća želja joj se vratiti u vrijeme kad je bila jedna od *divojki* u narodnoj nošnji i ponosno nosila kip svoje zaštitnice, *Velike Gospe*.

Literatura

1. Alujević, Maja (2006). O blagdanu svete Lucije, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, 2006.
2. Asturić, Marina, Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
3. Babić, Marko Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna
4. revija 53 (1). Split, 2013. 80-91.
5. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno- pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 375.-385.
6. Braica, Silvio, Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.
7. Braica, Silvio, Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja, Etnografski muzej, Split, 2003.
8. Čapo-Žmegač, Jasna, Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb 1997.
9. Dragić, Helena. Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
10. Dragić, Marko. Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, 292-332.
11. Dragić, Marko. Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini. *Crkva u svijetu* 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019. 59-81.
12. Dragić, Marko, Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja, *Croatica et Slavica Iadertina* 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018. 189-230.
13. Dragić, Marko. Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.
14. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

15. Dragić, Marko. Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017. 135-155.
16. Dragić, Marko. Povijesne i etiološke predaje o ljubuškom kraju, *Motrišta 92*, Mostar, 2016. 25-61.
17. Dragić, Marko. Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata“. Nova prisutnost, vol. XIII (2), 2015, str. 141–162.
18. Dragić, Marko. Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata. *Ethnologica Dalmatica*, Split 22, 2015. str. 5-42.
19. Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
20. Dragić, Marko. Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
21. Dragić, Marko. *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
22. Dragić, Marko. *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina* 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
23. Dragić, Marko. *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 81-104.
24. Dragić, Marko, Odža, Ivana. Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanje (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., str. 371-402.
25. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
26. Dragić, Marko. *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
27. Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
28. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

29. Dragić, Marko. Etnografsko-fililoški prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja, Godišnjak Titius : godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, 1, 2008., 167-205.
30. Dragić, Marko. Duša tilu besidila (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine). Mala nakladna kuća sv. Jure, Baška Voda, 1997.
31. Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018. 5-35.
32. Kelava, Josipa, Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Split: Etnografski muzej, 2017., 5-21.
33. Kelava, Josipa, Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018., 157-171.
34. Ivan Lozica, Folklorno kazalište. SHK. MH. Zagreb, 1996.
35. Listeš, Srećko, Klis: prošlost, toponimi, govor. Hrvatsko društvo Trpimir, Klis 1998.
36. Mlač, Krešimir (sastavio), Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike, Zagreb, Matica hrvatska, 1972, 116-117.
37. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995.
38. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je prikazati književnouslymenu tradiciju i kulturni identitet kliškog kraja temeljen na usmenim predajama mještana. Naglasak je stavljen na proučavanje ljudske kulture, običaja, te na razumijevanje društvenih dinamika i interakcija među ljudima u ovim krajevima. Proučavana je društvena struktura i organizacija ovog mjesta, analizirani su kulturni običaji, tradicije, religijska vjerovanja i vrijednosti koje su prisutne te njihov utjecaj na svakodnevni život i međuljudske odnose. Ispitivano je kako su ljudi prije preživljavali u ovom ruralnom kraju te kako se primjerice: poljoprivreda, stočarstvo i zanati odražavaju na društvene strukture.

Također, težilo se povezati praktični dio rada s različitim primjerima iz stručne literature. U radu se spominju predaje poput mitskim, demonoloških, povijesnih i etnoloških, pa ima riječi o susretima s fantastičnim bićima poput vila, vještica, vukodlaka i sl. Susrete s ovakvim bićima, te predaje o crkveno-pučkoj baštini ovog mjesta pripovijeda pet mještana koji su proveli cijeli život u Brštanovu i čije se odrastanje temelji na ovim predajama. Neki od najvažnijih blagdana poput *Došašća*, *sv. Nikole*, *Korizme*, *Božića* i *Velike Gospe* detaljno su opisani te ukratko uspoređeni sa urbaniziranim običajima današnjice. Na samome kraju rada izložene su karakteristike nekadašnjeg života poput odlazaka na sijelo, zanimanja kojima su se mještani bavili, načina odijevanja te provođenja slobodnog vremena.

KLJUČNE RIJEČI: kulturni identitet, kliški kraj, književnouslymena tradicija, predaje, crkveno-pučka baština

SOCIAL ANTHROPOLOGY OF THE KLIS REGION

SUMMARY

The aim of this thesis was to present the literary-oral tradition and cultural identity of the Klis region based on the oral traditions of the locals. Emphasis is placed on the study of human culture, customs, and understanding of social dynamics and interactions between people in these regions. The social structure and organization of this place was studied, the cultural customs, traditions, religious beliefs and values that are present and their influence on everyday life and interpersonal relations were analyzed. It was examined how people used to survive in this rural area and how, for example, agriculture, animal husbandry and crafts are reflected in social structures.

Also, there was an effort to connect the practical part of the work with different examples from professional literature. The work mentions traditions such as mythical, demonological, historical and etiological, so there are stories about encounters with fantastic creatures such as fairies, witches, werewolves, etc. Encounters with such creatures, as well as traditions about the church and folk heritage of this place are told by five locals who spent their whole lives in Brštanovo and whose upbringing is based on these traditions. Some of the most important holidays such as Advent, St. Nicholas, Lent, Christmas and Assumption are described in detail and briefly compared with the urbanized customs of today. At the very end of the work, the characteristics of the former life are exposed, such as going to the countryside, the occupations that the locals were engaged in, the way they dressed and how they spent their free time.

KEYWORDS: cultural identity, Klis region, literary-oral tradition, teaches, church and folk heritage

Obrazac P.O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja Maša Polio, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

Sojaena antropologija Keškog kraja

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 04. 09. 2023.

Potpis Maša Polio

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Maša Polić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice hrvatskog jezika i književnosti i jezičologije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 04.09.2023.

Potpis Maša Polić

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Maša Počić
Naslov rada: Sajnačna antropologija klasičnog kraja
Znanstveno područje: humanističko
Znanstveno polje: filologija
Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Boris Škvorc
prof. dr. sc. Marko Dragić
dr. sc. Nikola Sanara

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 04. 09. 2023.

Potpis studenta/studentice: Maša Počić